

משטרה והיסטוריה
Police & History

כתב העת משטרה והיסטוריה עוסק בחקר השיטור, אכיפת החוק וביטחון הפנים
בארץ ישראל, משלהי התקופה העות'מאנית ואילך. המאמרים בו עוברים שיפוט
עמיתים, והוא מתפרסם אחת לשנה.

בית מורשת משטרת ישראל

משטרה והיסטוריה

גיליון מס' 6

תשפ"ה 2024

All Rights Reserved
Copyright © 2024

כל הזכויות שמורות
© תשפ"ה

אין להקליט, לשכפל, לצלם, לתרגם, לאחסן במאגר מידע או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו
בשום צורה ובשום אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני (לרבות צילום והקלטה)
ללא אישור בכתב מאת משטרת ישראל

עורכת: נעמי לבנקרון
עריכה לשונית: דניאלה רפאלי
גרפיקה: סטודיו באטה, אוקסנה קרבצוב
עיצוב הכריכה: שלומי שטרית

נדפס בישראל
ISSN 2664-2077
Printed in Israel

ועדה אקדמית: טל יונתן-זמיר, אורית רוזין,
ענת שטרן, יגאל שפי

התמונה בשער הקדמי: שוטרים עבריים שומרים על גבול תל אביב – יפו במלחמת העצמאות,
17.12.1948). צילום: האנס פיין, אוסף התצלומים הלאומי.

התמונה בשער האחורי: לוחמי משמר הגבול בפעילות נגד מסתננים (1957). צילום: משה פרידן, אוסף
התצלומים הלאומי.

תוכן העניינים

7.....	כותבות וכותבי המאמרים.....
	מבוא
9.....	נעמי לבנקרון
	בין צפוריה לציפורי: רצח הזוג פדר ושיטור מיעוטים במדינת ישראל (1953)
15.....	יוני שפירא.....
	אזרחים במדים: יחידת המתנדבים להגנת יישובי הספר במלחמת ההתשה, בין וולונטריזם למיליטריזם
53.....	יוסף אוחיון.....
	"אכספרימנט טרי הוא": חייהן, מותן והנצחתן של שוטרות בישראל
87.....	נעמי לבנקרון וענבל וילמובסקי.....
126.....	תקצירים באנגלית.....

”אכספרימנט טרי הוא”¹: חייהן, מותן והנצחתן של שוטרות בישראל

נעמי לבנקרון וענבל וילמובסקי*

מאמר זה בוחן את מקומן ואופן הנצחתן של שוטרות ישראליות שנפלו בעת מילוי תפקידן בפעילות מבצעית, באמצעות התחקות אחר ייצוגים תרבותיים שלהן – נרטיביים, ויזואליים וטקסיים. פרק הזמן שבו עוסק המאמר נחלק לשלוש תקופות: תקופת ההתבססות של נשים במשרה (1948-1994); תקופת השתלבותן בתפקידי לחימה, בעיקר במג”ב (1995-2022); וביומה הראשון של מלחמת “חרבות ברזל” (7.10.2023), שבמהלכו השתתפו שוטרות רבות בלחימה פעילה.

ההיסטוריון ג’ורג’ מוסה טבע את המושג “פולחן הנופלים”; מושג זה ישמש תשתית לדיוננו בהנצחתן של שוטרות. פולחן זה, שנולד בעידן הלאומיות, ביקש להאדיר את המוות בשדה הקרב, ולקדש את נכונות הלוחם להקריב את חייו למען המולדת, בין היתר באמצעות פולחן הנצחה עצום שלו במרחב הציבורי. פולחן זה העניק מקום מרכזי לחיילים, ודחק לקרן זוית את השוטרים, חרף הדמיון בדרישה לנכונות להקרבת החיים למען הכלל משתי הקבוצות. פולחן הנופלים שועתק בידי הציונות מאז ראשיתה, והיה לתהליך דינמי, הנוצר תוך דיאלוג מתמשך בין התרבות לבין החברה, בין השוליים לבין המרכז, בין העבר לבין ההווה, ונשקף גם בשוליותן הכפולה, המגדרית והארגונית של שוטרות.

1 למקור הציטוט ראו להלן ה”ש 61 והטקסט הסמוך לה.
* ד”ר ענבל וילמובסקי מרצה בתוכנית למגדר ומגוון ובמכון לקרימינולוגיה באוניברסיטה העברית, בתוכנית ללימודי מגדר באוניברסיטת תל אביב ובמכללה האקדמית ספיר. חוקרת היבטים מגדריים בסוגיות של גוף ומרחב בתחומים של עבריינות קורבנות ומערכת אכיפת החוק.
אנו מבקשות להודות בראש ובראשונה לרפ”ק הילה בן אליהו על החברות ועל הדרך המשותפת בביצוע המחקר ואיסוף החומרים, על התובנות וזוויות המבט הייחודיות, ועל דיון מתמשך ומפורה. אנו מודות גם לשרי אהרוני, רבקה ברוט, הגר חג’ג’-ברגר, שחר לוי, גיא לוריא, הדס שפירא-מדמוני, אורי קוסובסקי, אפרת קנטור ושלומי שטרית על הערותיהם החשובות לטייטה מוקדמת של המאמר ועל עזרתם הרבה. תודה למטר דורפמן ולהדר רווח על עזרתן באיסוף המידע עליו נשען המחקר. המאמר מוקדש לכלל השוטרות שנפלו בעת מילוי תפקידן, בהוקרה עמוקה לדרכן.

אל נוכח דמותה המשתנה, המקוטבת והמשוסעת של החברה הישראלית כיום, ייצוגים תרבותיים מעניקים לנו אזמל חד לביצוע ניתוח סוציולוגי של מציאות מתעתעת תוך הליכה על ציר הזמן, מאז הקמת המשטרה ועד היום. סקירת השינויים שחלו במעמדן של שוטרות במשטרה, באמצעות הייצוגים התרבותיים של מותן, תאפשר ניתוח של תמורות שחלו בחברה הישראלית, לרבות המעבר מחברה קולקטיביסטית לחברה שבה מוענק לאינדיבידואליזם מקום חשוב; מעבר מהנצחה ממלכתית לכזו המנוהלת בעיקרה בידי בני משפחה וחברים; ומעבר מהנצחה הזקוקה למקום פיזי כמו בית קברות או אנדרטה, לייצוגים תרבותיים הפזורים במרחב הציבורי והדיגיטלי, תוך הרחבה ניכרת של ממדי ההנצחה ומאפייניה.

מבוא

מוות לעולם אינו עניין סגור. המתים – כמו ההיסטוריה – אינם שייכים רק לעבר. הם חלק פעיל של ההווה, וממלאים בו תפקיד ככל שהחיים זוכרים ומדובבים אותם, מקימים אותם שוב ושוב לתחייה, ומגייסים אותם לצורכי הזמן שלהם.²

מלחמת "חרבות ברזל", שמאמר זה נכתב בעודה בעיצומה, שינתה במידה רבה את דפוסי המלחמה שהכירה ישראל, והעמיקה את הסדק שהתקיים עוד קודם לכן בתקרת הזכוכית של תפיסת הביטחון. לנשים רבות יוחסה גבורה ייחודית בשל התנהלותן בשבעה באוקטובר, שלא נתחמה למשרות בכוחות הביטחון דווקא. אותן גיבורות חדשות היו קצינות בכירות בצה"ל, חיילות, שוטרות וקצינות משטרה, לוחמות מג"ב, חברות כיתות כוננות או אזרחיות הנעדרות כל רקע ביטחוני. חלקן התקבצו יחד לשורה ארוכה של ייצוגים תרבותיים שאותם נפגוש במרחב הציבורי, לאחר שחייהן – ולעיתים גם מותן – שולבו בפנתאון הגבורה הלאומי.

פנתאון זה הוא חלק מ"פולחן הנופלים", מושג שטבע ההיסטוריון ג'ורג' מוסה. פולחן הנופלים נועד להאדיר את נכונות הלוחם להקריב את חייו למען האומה, באמצעות הנצחתו במגוון עצום של ייצוגים תרבותיים במרחב הציבורי: טקסים ייחודיים, הקמת בתי מורשת והנצחה, מלגות, פרסים, אלבומים, שירים וחוברות זיכרון. בשני העשורים האחרונים נוספו לכל אלה גם ייצוגים תרבותיים דיגיטליים, ובעיקר דפי פייסבוק

2 עדית זרטל האומה והמוות: היסטוריה, זיכרון ופוליטיקה 15 (2017).

ואינסטגרם הכוללים תמונות ומידע על אודות הנופלים. גם ההכרעה ביחס לגבורתם הוכרעה לא רק על פי התנהלותם בפועל, כי אם גם ובעיקר לפי המשמעות החברתית שיוחסה להתנהגות זו.

מחקרנו עוסק בייצוגים תרבותיים במרחב הציבורי הישראלי של מוות וגבורה של נשים בכוחות הביטחון, תוך התמקדות במי שהיו עד לאחרונה בבחינת חריג נדיר, ולמעשה חריג משולש: 1) שוטרות, 2) שנפלו בעת מילוי תפקידן, 3) בעת פעילות מבצעית. החריגות הראשונה היא בעצם שילובן של נשים במשטרה, שלא היה ברור מאליו בעשורים הראשונים לקיומה, וגם כיום הן מהוות רק 27.6% מכוח האדם בארגון; החריג השני היה נפילתן בעת מילוי תפקידן, שהתרחש בהיקף מצומצם בהרבה מזה של שוטרים בשל פערים במספרן בכוח האדם המשטרתי ובתפקידים שמילאו; והחריג השלישי טמון במותן תוך כדי פעילות מבצעית, תחום בו שולבו רק בשלושת העשורים האחרונים, ואף זאת – בהיקף מצומצם.

חלקו הראשון של המאמר יסקור את צמיחת פולחן הנופלים, ציוני דרך מרכזיים בהתפתחותו, ואת הטמעתו בציונות, שערש הולדתה היה גל הלאומיות ששטף את אירופה במאה ה־19. אך הציונות אימצה את פולחן הנופלים ביתר שאת מאשר המדינות השונות שבהן התפתח, וזאת בשל מיקומה הגיאופוליטי של ישראל שתרים למספר רב של מלחמות ונופלים. עובדה זו הפכה את פולחן הנופלים לחלק אינהרנטי מדמות המדינה לאורך כל שנותיה. בשלושת העשורים הראשונים לקיומה הייתה ישראל ”אומה במדים”, שבה תרבות השכול היא לאומית, ממלכתית וקולקטיבית, והיא אימצה במידה רבה את הדגם הבריטי אותו למדה להכיר במהלך תקופת המנדט של הנצחת הנופלים, לרבות הקמת אנדרטאות, בתי קברות צבאיים, ימי זיכרון רשמיים, דקת דומיה וענידת פרח אדום בדש הבגד במהלכם. בתוך כך, יעמוד הפרק על משמעותם של הגבורה ושל המגדר ככלי שעשוי לתרום במידה רבה להבנת ההנצחה, מושאיה ומאפייניה, וכן להבנת תהליכי המודרניזציה והאינדיבידואליזציה שעבר השכול עד למצבו העכשווי.

חלקו השני של המאמר יסקור את ממצאי המחקר לגבי שוטרות שנפלו בעת מילוי תפקידן לאור שלושת השלבים המרכזיים בהשתלבות נשים במשטרה: התקופה הראשונה (1948-1994), והארוכה מכולן, הייתה תקופת ההתבססות וההתמסדות שלהן במגוון תפקידים, אך כאלה התחומים היטב בתקרת זכוכית, ובדרגות זוטרות בלבד. בתקופה השנייה (1995-2022), שולבו נשים בתפקידי לחימה בעיקר במג”ב. התקופה השלישית תתמקד בשבעה באוקטובר 2023 בלבד, שבו נפלו שש שוטרות במהלך לחימה פעילה, ורבות אחרות לחמו בזירות השונות. אין לדעת עדיין לאן תוליך תקופה זו את השוטרות בישראל, אך נדמה שפוטנציאל השינוי הטמון בה אינו מבוטל.

אל נוכח דמותה המשתנה, המקוטבת והמשוסעת של החברה הישראלית כיום, ייצוגים תרבותיים מעניקים לנו אזמל חד לביצוע ניתוח סוציולוגי של מציאות מתעתעת. לפיכך,

סקירת השינויים שחלו במעמדן של נשים במשטרה, בתפקידיהן וביחס הציבור כלפיהן באמצעות הייצוגים התרבותיים של מותן, תאפשר ניתוח של תמורות שחלו בחברה הישראלית, לרבות המעבר מחברה קולקטיביסטית לחברה שבה מוענק לאינדיבידואליזם מקום חשוב; מעבר מהנצחה ממלכתית לכזו המנוהלת בידי בני משפחה וחברים; ומעבר מהנצחה התלויה במקום פיזי-גיאוגרפי, אל הנצחה המתפרסת על מלוא המרחב הציבורי והדיגיטלי, ומתאפיינת במגוון עצום של ייצוגים תרבותיים. נוסף על כך, יבקש מאמר זה להביא אל קדמת הבמה את סיפור חייהן ומותן של שוטרות שנפלו בעת מילוי תפקידים מבצעיים, ולהציבן במקומן הראוי: בלב הפנתאון, לצד עמיתיהן לתפקיד – ולמוות.

פולחן הנופלות במרחב הציבורי: הצטלבויות של מוות, הנצחה ומגדר

מהותה של אומה, קבע ארנסט רנן בשנת 1882, נעוצה בהחלטה המשותפת של חבריה באשר לאירועים שתבקש לזכור, ואלה שתבקש לשכוח.³ הנצחה מהווה עבודת גבולות, המעצבת את הנכלל בגבולות הזהות הלאומית, ואת המודר ממנה.⁴ נוסף על כך, היא מבטאת את הצורך האנושי להתמודד עם אירועים "גדולים מהחיים", במיוחד כאלה הכרוכים במוות, והיא משועתקת דרך החינוך, התרבות, התקשורת ועוד. העשייה המשותפת המתבטאת ביצירתה, כמו למשל בהקמת אנדרטה, מלכדת את הקבוצה, מאפשרת לה לעבד את האבל בצוותא ומבטיחה את המשכיותה.⁵

"פולחן הנופלים", מושג שטבע ג'ורג' מוסה, נוצר בעידן הלאומיות, ונועד להאדיר את מות הלוחמים בשדה הקרב למען האומה. הוא הבטיח גם לחבריה השוליים ביותר של החברה זהות ומשמעות, הטמונות בידיעה שביכולתם להעניק דבר מה למדינה, בעצם נכונותם למות למענה. עבור החייל היה בפולחן הנופלים כדי לשנות את יחסו למוות, ולהגביר את נכונותו להקריב את המשאב היקר ביותר העומד לרשותו, את החיים עצמם, למען האומה, בידיעה כי במותו יזכה לזיכרון, לתהילה ולהנצחה של גבורתו ושל נכונותו

3 Ernest Renan, "What is a Nation?", in NATIONALISM IN EUROPE: 1815 TO THE PRESENT, A READER 48 (Stuart Wolf ed., 1966).

4 עמנואל סיון דור תש"ח: מיתוס, דיוקן וזיכרון (1991); יעל זרובבל "המעונים והקדושים: כינונה של מרטירולוגיה לאומית" זמנים 25 (48) 26 (1994); דוד אוחנה ואור ויסטריך מיתוס וזיכרון: גלגולה של התודעה הישראלית (1996); אובדן ושכול בחברה הישראלית (רות מלקינסון, שמשון רובין ואליעזר ויצטום עורכים 1993); COLLECTIVE MEMORY AND THE MAKING OF ISRAELI NATIONAL TRADITION (1995).

5 יהודית תידור באומל "היינו שם אתם": הנצחת נשים באנדרטות לזכר הנופלים במדינת ישראל: מגדר, זיכרון והנצחה "העבריות החדשות: נשים ביישוב ובציונות בראי המגדר 434, 435 (מרגלית שילה, רות קרק וגלית חזן-רוקם עורכות 2001) (להלן: באומל "היינו שם אתם"). ראו גם, JAMES E. YOUNG, THE TEXTURE OF MEMORY: HOLOCAUST MEMORIALS AND MEANING 15 (1993).

להקריב עצמו למען הכלל. ”המתים למען המולדת אינם מתים באופן מוחלט” כתב מוסה “והם מוסיפים להשפיע על החיים, הרואים במתים סמל, שלפיו עליו לכוון את חייהם”.⁶ פולחן הנופלים תורגם למגוון עצום של ייצוגים תרבותיים במרחב הציבורי, וליחסי גומלין הדדיים בינם לבין החברה שבתוכה התקיימו. במונח ”ייצוגים תרבותיים” כוונתנו במאמר זה למכלול הייצוגים הנרטיביים, החזותיים והטקסיים, המעוצב בידי כוחות חברתיים המשפיעים עליהם ומשוקעים בדמותם.⁷ עם זאת, אין אלה מעשי אומנות מקריים, אלא הם משקפים את נקודת מבטה של החברה על נושא עיסוקם, ובו בזמן גם מבנים אותה; כך, ייצוגים אלה אינם משקפים תמיד את המציאות כהווייתה, מתוקף היותם נטועים בתווך שבין האמת לבדיה, ובין העובדות ההיסטוריות לבין המורשת. רכיב מהותי נוסף בהם הוא הדינמיות שלהם. אומות אינן קופאות על השמרים, וחלוף הזמן מייצר שינויים בחברה ובתרבות, הנשקפים בייצוגים התרבותיים שבאמצעותם יונצח המוות, כמו גם באמצעים העומדים לרשות המנציחים: החל בכתי הקברות הצבאיים שהתפתחו במאה ה-19, וכלה בדף האינסטגרם העכשווי.

רכיב נפרד, בעל חיות משלו הן בתוך פולחן הנופלים והן מחוצה לו, היה הגבורה. גבורה מוגדרת כנכונות לפעול למען אחרים הזקוקים לעזרה, חרף קיומם של סיכונים משמעותיים, גופניים ואחרים.⁸ עם זאת, הגיבור איננו מקבץ של תכונות אישיות או התנהגות ברגע נתון: הגדרתו ככזה מצריכה שילוב של התנהגות ופרשנות חברתית שלה. התכתן של שתי אלה היא זו המייצרת את הגיבור, המהווה שילוב של דמות אידיאלית, אגדה וסמל. באמצעות הגדרתו ככזה, משמעות הגיבור חורגת מעבר לאדם הפרטי אל

6 George L. Mosse, *National Cemeteries and National Revival: The Cult of the Fallen Soldiers in Germany*, 14(1) JOURNAL OF CONTEMPORARY HISTORY 1 (1979).

7 ראו למשל את הגדרתה של אפרת קנטור: ”זיכרון קולקטיבי הוא מכלול ייצוגי עבר שהתקם, נאצר ונוצר באמצעות מסורות חיות של קהילה מסוימת. אירועים נבחרים מהעבר, או פרטים מסויימים מאירועים אלה, נשמרים באמצעות הצרנתם (הצרנה היא עיצוב בטקסט, בדפוס או במרחב והענקת צורה וייצוג ממשי לרעיון). הצרנה התרבותית בטקסים ובמוסדות הופכים אותם לגורם מארגן בעבור קהילה בהווה”. אפרת קנטור ”בעצמם הם כותבים להם שיר”: עיצובו של הזיכרון הקולקטיבי בקיבוץ המאוחד 1948-1978, 9 (2007).

8 Philip G. Zimbardo HEROIC IMAGINATION PROJECT, UNDERSTANDING HEROISM (2011); Philip G. Zimbardo, *Why the World Needs Heroes* 7(3) EUROPE'S JOURNAL OF PSYCHOLOGY 402 (2011); Zeno E. Franco, Kathy Blau & Philip G. Zimbardo, *Heroism: A Conceptual Analysis and Differentiation between Heroic Action and Altruism* 15(2) REVIEW OF GENERAL PSYCHOLOGY 99 (2011).

עבר המיתוס המתרקם סביבו, תוך תהליך של הבניה והגדרה חברתית.⁹ או, במלים אחרות: גבורה איננה תכונות או מעשים מדידים אותם ניתן לבחון בתהליך אובייקטיבי, אלא ביטוי של רגשות, סמלים תרבותיים ונורמות.¹⁰

בצינונות, שערש הולדתה היה גל הלאומיות ששטף את אירופה במאה ה-19, אומץ פולחן הנופלים במידה רבה בשל מיקומה הגיאופוליטי של ישראל, שתרם למספר רב של מלחמות ונופלים. פולחן זה הפך לחלק אינהרנטי מדמות המדינה,¹¹ ובשלושת העשורים הראשונים לקיומה נוכס השכול על ידה וטופח בידי התרבות הממלכתית הדומיננטית, באמצעות החינוך, התרבות והאומנות,¹² בדרך בה ניכרו השפעות התרבות הבריטית: הקמת האנדרטאות, קביעת ימי זיכרון בתאריכים בעלי משמעות, דקת דומיה במהלכם וענידת פרח אדום בדש הבגד.

מאמצע שנות השמונים החלו תהליכי אינדיבידואליזציה בחברה הישראלית, שהחלישו את מעמד הלאום, חיזקו את החברה האזרחית, ויצרו שיח מסויג וביקורתי יותר מבעבר ביחס לשכול, לרבות ביקורת על עצם הצורך במלחמה, או ההתנהלות במהלכה.¹³ שינוי זה העניק מקום מתרחב והולך לבני משפחה ולחבריהם של הנופלים בתהליך הנצחתם, תוך חשיפת עומק המתח הגלום בשאלת הבעלות על ההיסטוריה הישראלית, וזהותם של סוכני הזיכרון שיכתבו אותה.

שינוי נוסף בדפוס השכול התרחש בראשית המאה ה-21, עם התפתחותה של רשת האינטרנט ככלי נגיש להמונים, ובעקבותיה – התפתחות הרשתות החברתיות. האינטרנט ייתר את הצורך בעוגן פיזי במרחב, בדמות קבר מוחשי או אנדרטה שעליהם ניתן להניח אבן או פרח לצורך הנצחה, והמירם בהנפת אצבע דיגיטלית, שאותה ניתן לבצע בכל

9 LINDSAY E. RANKIN & ALICE EAGLY, IS HIS HEROISM HAILED AND HERS RIDDEN? WOMEN, MEN, AND THE SOCIAL CONSTRUCTION OF HEROISM (2008); Gray Cavendar & Sarah Prior, *Constructing the Military Hero*, 2 JOURNAL OF CRIMINOLOGY AND SOCIOLOGY 469 (2013); Zeno E. Franco, Kathy Blau & Philip G. Zimbardo, *Heroism: A Conceptual Analysis and Differentiation between Heroic Action and Altruism* 15(2) REVIEW OF GENERAL PSYCHOLOGY 99 (2011).

10 Orrin E. Klapp, *The Creation of Popular Heroes*, 54(2) AMERICAN JOURNAL OF SOCIOLOGY 135 (1948); Orrin E. Klapp, *Heroes, Villains and Fools as Agents of Social Control*, 19(1) AMERICAN SOCIOLOGICAL REVIEW 56 (1954).

11 סיון דור תש"ח, לעיל ה"ש 4.

12 באומל "היינו שם אתם", לעיל ה"ש 5, בעמ' 438.

13 גורמים נוספים שניתן למנות בהקשר זה הם ירידת כוחן של העיתונות המגויסת ושל הצנזורה, והשינוי שחל באופיין של מלחמות – ממלחמה נגד מדינה או מדינות, למלחמה נגד ארגוני טרור בעלת מאפיינים שונים בתכלית. לדיון בנוגע לגורמיו של אינדיבידואליזם זה ומהלכו ראו, למשל, עוז אלמוג "אנדרטות לחללי מלחמה בישראל: ניתוח סמיוולוגי" *מגמות* לד(2) 179 (1992); קרן בן דור שכול מגויס ושכול מסויג: שיח השכול ממבצע קדיש ועד למלחמת לבנון השנייה (עבודת גמר לקראת תואר "מוסמך" הפקולטה למדעי החברה, החוג לסוציולוגיה ואתרופולוגיה, אוניברסיטת חיפה 2008).

מקום ובכל זמן; כל שנדרש הוא חיבור לאינטרנט. הרשתות החברתיות השפיעו השפעה מכרעת הן על דרך ההנצחה והן על מושאיה: דמויות שנשכחו זה מכבר, בכוונת מכוון אם לאו, לוקטו מנבכי ההיסטוריה והונצחו במגוון דרכים דיגיטליות.¹⁴

אך לא די היה רק במוות בקרב, גם אם הופגנה גבורה במהלכו, ככרטיס כניסה לפנתאון ההנצחה הלאומי. כמו כל תחום אחר, גם ההנצחה מושפעת מיחסי כוח, לרבות מעמד, דת ומגדר, הקובעים מה ייזכר, מה יישכח, על ידי מי – ולשם מה.¹⁵ לפיכך, יש לבחון את הנצחת השוטרות שנפלו בעת פעילות מבצעית, דרך שני הצירים המתלכדים בדמותן ומבטיחים את שוליותן הכפולה: המשטרה והמגדר.

פולחן הנופלים הוקדש לחיילים, והותר מקום מועט יותר להנצחת שוטרים. עם זאת, בארצות הברית הוענק להנצחת שוטרים שנפלו בעת מילוי תפקידם מעמד נכבד: אנדרטאות רבות הוקמו לזכרם, עיטורים מוענקים לבני משפחתם לאות הכרה בגבורתם, ופרסים שנתיים מוקדשים להוקרת גבורתם והישגיהם. העיטורים והפרסים מוענקים בטקסים רבי רושם, במהלכם מושמעים נאומים המבליטים את גבורתם, מציבים מודל לחיקוי לשוטרים אחרים, ומדגישים את חשיבות עבודת המשטרה עבור הקהילה המקומית.¹⁶ באופן דומה, קיימים ייצוגים תרבותיים רבים של גבורת שוטרים בספרות הפופולרית, בטלוויזיה ובקולנוע, כמי שנאבקים ברוע ומגינים על קורבנות תמימים, תוך נכונות להקרבת חייהם למען מטרה אלטרואיסטית ונעלה.¹⁷

טקס הלוויה כשלעצמו מהווה נייר לקמוס ייחודי המשקף את יחס החברה אל המת, והוא טעון במגוון תפקידים ומשמעויות, לרבות חיזוק האחדות, הזהות הקבוצתית, ואריגה מחודשת של החוסן הקבוצתי שנפרם עם המוות. ללוויית שוטר נודעת משמעות נוספת, מקצועית, המבליטה את מרכזיות הסכנה והמוות בעבודת המשטרה, את נכונות השוטרים

14 ראו, למשל, Arthur Paul Longley, *Memory and Commemoration in the Digital Present*, in CONTEMPORARY APPROACHES IN LITERARY TRAUMA THEORY 152 (Michele Balaev ed., 2014).

15 JOHN R. GILLIS, *COMMEMORATIONS: THE POLITICS OF NATIONAL IDENTITY* (1994). בהקשר זה ראו גם את מאמרו של אורי ינאי "קורבנות טרור: התייחסות מדינת ישראל לנפגעי פשיעה 'אחרת' עולמם של נפגעי עבירה, בין תיאוריה לפרקטיקה" 135 (רונית פלד-לסקוב, אפרת שהם ומאיר חובב עורכים 2024); אודי לבל "שכולים מדרגה שנייה": משפחות חללי הטרור והפסיכולוגיה הפוליטית של השיקום" *עיונים בתקומת ישראל* 22, 359 (2012).

16 Jan Terpstra & Renze Salet, *The Social Construction of Police Heroes* 22(1) INTERNATIONAL JOURNAL OF POLICE SCIENCE & MANAGEMENT 16 (2020).

17 CHUCK WHITLOCK, *POLICE HEROES: TRUE STORIES OF COURAGE ABOUT AMERICA'S BRAVE MEN, WOMEN, AND K-9 OFFICERS* (2004).

למות למען הציבור,¹⁸ והיא מבליטה ומחדדת עבור השוטרים את ערכי המשטרה.¹⁹ כך, השוטרים אמנם מתאבלים במהלכה על מותו של חברם, אך בה בעת גם מאששים את זהותם המקצועית, ומדגישים את מחויבותם לשירותם החיוני והמסוכן. בהשפעת כל אלה, הופכת ההלוויה לחלק מן הזיכרון הקולקטיבי של התרבות הארגונית, ושל ההיסטוריה של המשטרה, בדרך המשפיעה על הארגון כולו.²⁰

עם זאת, כפי שממחיש מחקרו של סיירה ארוואלו (Sierra-Arévalo), שוטרים בארצות הברית אינם רק מתווכים פסיביים של תרבות המשטרה, אלא גם בעלי סוכנות פעילה (Agency) בתהליך ההנצחה של עמיתיהם; ולצד הטקסים הרשמיים, קיימות גם מחוות הנצחה אישיות המבוצעות על ידם, כמו חבישת סרטי אבל על תגי הזיהוי שלהם, גם מעבר לפרק הזמן הפורמלי הנדרש, או הקמת לוחות זיכרון לשוטרים שנפלו במילוי תפקידם.²¹ שוליותם של שוטרים בהשוואה לחיילים, ושל נשים ביחס לגברים, בכל הנוגע לביטחון והנצחה, שועתקו גם למציאות הישראלית המבליטה את גבורת החיילים והקרבתם, ומצניעה את אלה של השוטרים. למשטרת ישראל נודע מקום שולי בתרבות ובחברה בהשוואה לזה של הצבא גם בהשפעת גורמים מקומיים, לרבות מרכזיותו של צה"ל בחברה ובתרבות, בשל הקונצנזוס שנבנה סביבו מתוך תפיסתו כמי שמגן על עצם קיומה של המדינה, ובשל העובדה שרוב האזרחים היהודים, החילונים והדתיים הלאומיים, ישרתו בו. יחס החברה למשטרה, לעומת זאת, היה מורכב יותר, רווי במשקעי העבר מהתפוצות ומתקופת המנדט, והשירות בה היה ונותר נחלת חלק מצומצם מהאוכלוסייה בלבד. אך לא רק לשיוך הארגוני, כי אם גם למגדר, נודע מקום מרכזי בתהליכי התגבשות זיכרונם של יחידים וקבוצות, ואף הוא מהווה גם כלי ניתוח ייחודי לדרך עיצובה והתפתחותה של ההנצחה.²² פולחן הנופלים באירופה, והנצחת השוטרים בארצות הברית, היו בעלי מאפיינים גבריים מובהקים, והשתייכו לאורך השנים באופן בלעדי כמעט לגברים, בעוד

Grainne Perkins, **Danger and death: Organisational and Occupational Responses to the Murder of Police in South Africa – A Case study** (A thesis submitted in the Department of Public Law, Faculty of Law University of Cape Town in fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, 2018). 18

Peter K. Manning, *Police and Public Funerals*, 14(1) RUSSIAN SOCIOLOGICAL REVIEW 9 (2015). 19

James P. Walsh & Gerardo Rivera Ungson, *Organizational Memory*, 16(1) ACADEMY OF MANAGEMENT REVIEW 57 (1991). 20

Michael Sierra-Arévalo, *The Commemoration of Death, Organizational Memory, and Police Culture*, 57 CRIMINOLOGY 632 (2019); Vincent E. Henry, *DEATH WORK: POLICE, TRAUMA, AND THE PSYCHOLOGY OF SURVIVAL* (2004). 21

בילי מלמן "מותה של סוכנת: מגדר, זיכרון והנצחה" העבריות החדשות: נשים ביישוב ובצינונות בראי המגדר 413 (מרגלית שילה, רות קרק וגלית חזן-ירוקם עורכות 2001) (להלן: מלמן "מותה של סוכנת"); ראו גם אופירה גראוויס קובאלסקי מיתולוגיה וסמלים של תנועת החירות, 1965-1948 (2015). 22

נשים הודרו עד לאחרונה מכוחות הבטחון בכלל, ומשדה הקרב בפרט, ולא הוקדש להן מקום של ממש במסגרתו.

אתוס השוויון המגדרי בישראל חלחל באופן חלקי בלבד לתחום הביטחון. צה”ל שילב נשים בפעילותו, אך הן שירתו לרוב בתפקידים ממוגדרים היטב – מנהלה ורווחה.²³ במקביל, נעשה בהן שימוש הצהרתי של חדשנות ושוויון: החיילת הישראלית, ציינה באומל, ”הפכה ברחבי העולם למעין ‘מקדם מכירות’ של התרבות הישראלית כפי שהשתקפה בהוליווד.”²⁴

המגדיר הכתיב גם את מעמדן ומספרן של נשים במשטרה, שעמד בעת הקמתה על אחוזים בודדים,²⁵ וכיום על 27.6% – כרבע מכלל כוח האדם בארגון,²⁶ ובייצוג חסר משמעותי ביחס לחברה הישראלית. שוליותן הכפולה של השוטרות, המגדרית והארגונית, התבטאה גם במחקר הרב הקיים על חיילות בצה”ל,²⁷ ועל הנצחתן,²⁸ בעוד שוטרות – בחייהן ובמותן – זכו לתשומת לב פחותה: השתלבותן במשטרה נחקרה במידה מועטה, וגם זאת רק בשנים האחרונות,²⁹ בעוד הנצחתן כלל לא נחקרה עד היום.³⁰

23 לסקירה קצרה אך יעילה של מיקומן בהיסטוריה של כוחות הבטחון בישראל ראו לילך רוזנברג: פרידמן ונעמי לבנקרון ”מבוא” *משטרה והיסטוריה* 3, 9 (2021); ראו גם יונית עפרון ”אחיות, לוחמות ואימהות: אתוס ומציאות במבחן בנות דור 1948” *עיונים בתקומת ישראל* 10, 353 (2000). שתי השערות מעניינות ביחס להשפעתו הייחודית של המחסור בכוח אדם על גיוס שוטרות בישראל הן מספרן הגבוה במיוחד של המלחמות, ודימויה הציבורי הנמוך יחסית של המשטרה – שמגבירים את הנכונות לאפשר גיוס נשים לשורותיה.

24 באומל ”היינו שם אתם”, לעיל ה”ש 5, בעמ’ 443.

25 שרון גבע ”שחרור בתנאים מגבילים: נשים במשטרת ישראל 1948-1958” *משטרה והיסטוריה* 1, 89 (2019) (להלן: גבע ”שחרור בתנאים מגבילים”).

26 *שנתון סטטיסטי, משטרת ישראל 2022*, 11 (אגף אסטרטגיה, משטרת ישראל 2023).

27 מתוך המכלול העצום, ראו, למשל, פרנסיס רדאי ”הצבא – פמיניזם ואזרחות” *פילילים* ט 185 (2000); קארין כרמית יפת ושולמית אלמוג ”הדתה, הדרה וצבא: אפס ביחסי מגדרי?” *עיוני משפט* לט 243 (2016); עידית שפרן גיטלמן ”שירות נשים בצה”ל: בין צבא העם לשוויון מגדרי” *פרלמנט* 81 (המכון לדמוקרטיה 2018); ששון לוי, יחזקאל דר ושאל קמחי ”נשים צעירות בארגון גברי: הבדלי מגדר בתפיסת האיכויות של השירות הסדיר בצה”ל” *סוציולוגיה ישראלית* ד(1) 61 (2002) Orna Sasson-Levy, *Women, Feminism and Gender Practices: Israeli Soldiers in “Masculine” Roles*, 73(3) *SOCIAL INQUIRY* 440 (2003).

28 באומל ”היינו שם אתם”, לעיל ה”ש 5; מלמן ”מותה של סוכנת”, לעיל ה”ש 22.

29 גבע ”שחרור בתנאים מגבילים”, לעיל ה”ש 25; שרון גבע ”חוסר עניין לציבור: נשים ומגדר בלשכה 06” *משטרה והיסטוריה* 5, 49 (2023); ציפורה שחור-ירובין ”שיטור ומגדר: כניסתן של נשים למשטרת ישראל 1948-1981” *קתדרה* 139, 164 (2017).

30 שני מחקרים העוסקים בהנצחת שוטרים נמצאים כבר שנים אחדות בתהליך כתיבה. בשני המקרים הכותבים הם גברים, שוטרים, בעלי רקע אקדמי מתאים, אך שני המחקרים עדיין רחוקים מהשלמה; אחד כנראה נזנח כליל, ובשניהם לא הוצגה נקודת מבט מגדרית. לפיכך, שני מחקרים אלה הם בבחינת יוצא מן הכלל המעיד על הכלל.

עם זאת, דווקא בשל היות הנשים בכוחות הביטחון החריג, ולא הכלל, זכה מותן במסגרת פעילות מבצעית לא פעם לתשומת לב ציבורית ותקשורתית גבוהה ושונה ממותם של גברים בנסיבות דומות. כך למשל מותן של שרה אהרונסון³¹ ורחנה סנש³² שהפכו שתייהן לחלק מהמיתוס המכונן, הפוליטי והחברתי של מדינת ישראל. אף שפעלו פרק זמן קצר יחסית, ולא השתייכו למחתרות המרכזיות שפעלו ביישוב אלא ליוזמות נקודתיות וקצרות מועד, זכו שתייהן להנצחה עצומה בהיקפה. נוסף על כך, אף שביצעו את תפקידיהן בסביבה גברית, שמות הגברים שעימם פעלו דהו במידה רבה בזיכרון הקולקטיבי, ונותר בו בעיקר שמן.³³

הסקירה שהובאה לעיל מלמדת כמה עקרונות מארגנים על אודות ייצוגים תרבותיים של הנצחת הנופלים. ראשית, המוות המונצח בפנתאון הלאומי איננו עניין סטטי: היחס כלפיו משתנה על ציר הזמן לפי השינויים החלים בחברה, בתרבותה ובתפיסותיה המגדריות. לפיכך, ייתכנו תבניות הנצחה שונות לטווח הקצר ולטווח הארוך. שנית, המגדר הוא כלי רבי-ערך בבחינת הכרוניקה של המוות הלאומי והנצחתה, המאפשר לבחון התפתחות של תפיסות מגדר, ולספק תובנות מחודשות על הדרך שבה תפיסות ודימויים של נשיות בחייהן של הנופלות מעצבים את דמותן בתהליכי הנצחתן.³⁴

עקרון חשוב אחרון בהקשר זה הוא חוסר אחידותה של ההנצחה, והעדרו של קשר מובהק בינה לבין נסיבות המוות. העקרון שהתקבע בפולחן הנופלים, של הנצחת חיילים ודחיקת שוטרים לקרן זווית, חרף הדמיון בעקרון המנחה, המתבטא בנכונותם להקריב את עצמם למען הכלל, נותר בעינו. בנוסף, גם ביחס לזהותם של המנציחים ולקיומו של מקום הנצחה פיזי נודעה חשיבות מרובה ביחס להיתכנות ההנצחה, ממדיה ומאפייניה, אם כי גם שני אלה עברו שינויים לאורך השנים: בעשורים הראשונים נודע למדינה מקום מרכזי (אך לא בלעדי) בתהליך ההנצחה. משנות השמונים ואילך הלך וגדל מקומם של בני משפחה וחברים, ולעובדה שבן משפחה אחד לפחות הקדיש את חייו לנופל, הייתה השפעה ניכרת על ממדי ההנצחה. גם מהותו של מקום ההנצחה השתנתה, ועברה מן המקום הפיזי-גיאוגרפי, אל כלל המרחב הציבורי והדיגיטלי.

31 מלמן "מותה של סוכנת", לעיל ה"ש 22.

32 יהודית תידור באומל-שוורץ "המיתוס של חנה סנש" במה: כתב עת לתיאטרון 159, 286 (2020).

33 מלמן "מותה של סוכנת", לעיל ה"ש 22, בעמ' 422; באומל "היינו שם אתם", לעיל ה"ש 5, גורמים נוספים שתורמו להנצחתן המוגברת הייתה העובדה שלשתייהן היו מקום הנצחה פיזי בבתי קברות (אם כי עצמותיה של סנש הועלו לישראל רק כעשור לאחר מותה, בעוד אהרונסון נקברה מייד לאחר מותה); חפצים שנתרמו לשימור זכרן – השמלה והפתק הספוגים בדם והאקדח במקרה של אהרונסון, ועיזבונה הספרותי של סנש; וכן העובדה שבני משפחה עסקו בהנצחתן באופן אינטנסיבי – אחותה של אהרונסון, אימה ואחיה של סנש.

34 מלמן "מותה של סוכנת", שם, בעמ' 432.

מתודולוגיה

הניסיון לחקור ייצוגים תרבותיים של שוטרות שנפלו במהלך פעילות מבצעית במרחב הציבורי הישראלי, חשף בפנינו שדה מחקר עצום בהיקפו, שבו נחרשו עד היום תלמים מועטים בלבד. פרק זה יוקדש לאפיון אוכלוסיית המחקר שנבחרה, ולתיאור הייצוגים התרבותיים שאיתרנו ושימשו אותנו כבסיס למחקר.

מתוך אימוץ עקרון השוויון של פולחן הנופלים, שוטרים שנפלו בעת מילוי תפקידם מוגדרים יחד עם כלל כוחות הביטחון כמי שמותם התרחש בעת שירות פעיל, ללא קשר לסיבת המוות (גם במקרים כגון תאונת דרכים או מחלה), והם ייקברו בבתי קברות צבאיים. ועדיין, אין בכוחה של החלטה בירוקרטית שרירותית לטשטש את הפער הקיים ביחס לנסיבות המוות בתודעת הציבור, בתודעת כוחות הביטחון, וביחס לייצוגים התרבותיים שבאמצעותם יונצחו הנופלים.

עיון ברשימה הארוכה של השוטרות שנפלו בעת מילוי תפקידן חושף כמה קטגוריות של סיבות המוות: הראשונה והמרכזית היא מוות שאינו בהכרח קשור לתפקיד, ובעיקר מחלות ותאונות דרכים, ולצידה – שלוש קטגוריות קטנות בהרבה בהיקפן: בפעילות מבצעית (פעילות חבלנית עוינת או פלילי); בפעילות של הגנה על הסדר הציבורי (לרבות הכוונת התנועה, למשל); ובלחימה פעילה במהלך שבעה באוקטובר.

בחרנו להתמקד במי שנפלו תוך פעילות מבצעית ולחימה, כיוון שכפי שלמדנו עד מהרה, עיקר ההנצחה התמקד בהן, עובדה רבת־משמעות כשלעצמה, אך גם כזו שהקלה עלינו את ההתחקות אחר דמותן והנצחתן. לפיכך, השוטרות שנכללו באוכלוסיית המחקר היו מי שנפלו במהלך שירותן במשטרה, ותוך כדי פעילות מבצעית – פלילית, ביטחונית, או בשעת מלחמה. באמצעות ייצוגים תרבותיים לזכרן, ניתחנו את הקשר המשולש בין חייהן, נסיבות נפילתן ודרך הנצחתן.

שלוש קבוצות של ייצוגים תרבותיים שימשו אותנו לצורך המחקר: מקורות כתובים, מקורות ויזואליים ומקורות טקסיים. המקורות הכתובים משקפים תפיסות של החברה הקוראת אותם ודיאלוג מתמשך בינם לבינה, כיוון שהם מושפעים מתפיסותיה, אך גם משקפים ומבנים אותן. המקורות הכתובים המרכזיים היו העיתונות, אתרי ההנצחה הרשמיים (משטרה, צה”ל) והלא רשמיים (בעיקר ברשתות החברתיות), שנוצרו בידי בני משפחה וחברים. גם טיבו והיקפו של מחקר אקדמי בנושא זה (או – היעדרו) עשוי להמחיש את מידת העניין הציבורי והמחקרי בסוגיה.

המקורות הוויזואליים כללו את כל מה שנקלט בעינה של המתבוננת במרחב הציבורי: ציורי גרפיטי, אתרי זיכרון, סטיקרים ועוד. רובד שלישי היה מקורות טקסיים, לרבות טקס הלוויה, הספדים, מקום הקבורה, הטקסים הממלכתיים ביום הזיכרון, טקסים מקומיים באזור מגורי הנופלות, וגם אירועים פרטיים הנערכים בידי בני המשפחה וחברים החורגים מנורמות האחידות הלאומית.

כל השוטרות שנפלו בפעילות מבצעית הוזכרו בתקשורת, והפער המרכזי ביניהן היה בהנצחתן לטווח הארוך, שהושפעה מחלופ הזמן, משינויים בתרבות ובחברה, וממנעד הייצוגים האפשריים שהתרחב לאין שיעור. מתוך ניתוח סיפוריהן של השוטרות, והאופנים שבהם סוקרו והונצחו חייהן ומותן, מופו שלוש תקופות נפרדות המתארות את השינויים שחלו במעמדן של נשים במשטרה, ואותן נפנה לתאר כעת.

התקופה הראשונה: התבססות (1948-1994)

שנות החמישים של מדינת ישראל התאפיינו בשינויים דרמטיים, ומגוון האתגרים שעימו נדרשה המדינה להתמודד נדמה אינסופי כמעט: קליטת מיליון וחצי עולים, הצעת מענים בתחום הדיור והתעסוקה עבורם, הגנה מפני התפרצות מחלות מדבקות, חלוקת תעודות זהות ועוד.³⁵ כל אלה הצריכו פיתוח שירות ציבורי יעיל, המסוגל לספק מענה לצרכים הבורעים של השעה, ובמקביל לפתח חזון ומדיניות ארוכי טווח. אחד מאותם מענים נחוצים היה הקמתה של משטרת ישראל.

עבור נשים התבטאה תקופה זו בחזרה לספֵּרָה הפרטית ואל תפקידי המגדר המסורתיים. הן אומנם ניסו לדבוק במטרות הלאומיות הכלליות, ובראשן קליטת עלייה, כחלק מניסיון לפלס לעצמן דרך במציאות הישראלית החדשה,³⁶ ונאבקו על זכויותיהן בכנסת,³⁷ אך בתחום הביטחון, כפי שתואר לעיל, ננעלה הדלת בפניהן, חרף האשליה שנוצרה לנוכח גיוס החובה שלהן לצה"ל: הן שירתו בחיל נשים נפרד (שכונה ח"ן, תוך רמיזה מגדרית ברורה), ומילאו בעיקר תפקידי מנהלה ורווחה.

35 על מגוון האתגרים שאפיינו את שנותיה הראשונות של המדינה ראו למשל אורית רוזין **חובת האהבה הקשה** (2008); דבורה הכהן **עולים בסערה: העלייה הגדולה וקליטתה בישראל 1948-1953** (1994); דבורה ברנשטיין "המעברות בשנות החמישים" **מתברות למחקר וביקורת** 5, 5 (1980).

36 אורית רוזין "נשים קולטות נשים: תפקידן של נשים ותיקות בקליטת העלייה הגדולה בשנות החמישים, היסטוריה ותיאוריה" **חברה וכלכלה בישראל: מבט היסטורי ועכשווי**, כרך ב 645 (אבי בראלי, דניאל גוטוויין וטוביה פרילינג עורכים) (2005).

37 יעל ברוידא "מעורבותם של ארגוני הנשים בחקיקת חוק יחסי מומן בין בני זוג בשנים 1948-1973: המאבק שנשכח" **משפט וממשל** טו 27 (2013); מרשה פרידמן **גולה בארץ המובטחת** (1991); שולמית אלוני **נשים כבני אדם** (1976).

נשים במשטרה

עם הקמת המשטרה, גויסו נשים לשורותיה בלית ברירה, בשל מצוקת כוח האדם שממנה סבלה.³⁸ מצוקה זו הפכה לכוח המניע המשמעותי ביותר בשילובן בארגון, ועיצבה את מעמדם בו: כאמצעי, ולא כמטרה.³⁹ לפיכך, הדלת הצרה שנפתחה בפניהן כללה תפקידים מגדריים מובהקים, והפכה אותן למיעוט מספרי שתפקידיהן ודרגתן חסומים בתקרת זכויות ברורה. המשטרה החמיאה לעצמה על גיוסן, צעד שכנתה בדוח השנתי שלה “נועז במקצת”.⁴⁰ בשנת 1953 החלה לצמצם את מספרן ואת תפקידיהן, ועד שנת 1959 נותרו במשטרה 228 נשים בלבד, 4.09% מכוח האדם.⁴¹ כך, בקול ענות חלושה, הסתיים הניסיון הראשון לגיוס נשים למשטרה.

בראשית שנות השישים החל הניסיון השני. גם הפעם התרחש הדבר בשל מצוקת כוח האדם, שהושפעה, באופן אירוני, מהטלת מעצרו של אדולף אייכמן, חקירתו וניהול ההיבטים המנהליים של משפטו על משטרת ישראל. לפיכך, גם הפעם “נאלצה המשטרה לעשות ניסיון נועז – גיוס נשים לתפקידי משטרה ביצועיים”.⁴² גם הפעם התאפיינה העסקתן במתכונת המקבילה לזו של צה”ל, בצורת “חיל נשים” נפרד.

בראש יחידת השוטרות עמדה קצינה בשם נעמי שדמי, שנדרשה להתמודד עם שני אתגרים מרכזיים: התנגדותו של חלק מפיקוד המשטרה למהלך, ונכונות מעטה של נשים להתגייס למשטרה. שדמי נאלצה לחזור אחר מועמדות, אך פעילותה נחלה הצלחה לא מבוטלת: בשני העשורים הבאים עלה מספר השוטרות במידה ניכרת,⁴³ ומגוון תפקידים

38 ראו למשל משטרת ישראל דין וחשבון שנתי 1951, 11-13 (1952).

39 כפי שנבהיר מיד, בתקופות מאוחרות יותר חל שינוי מסוים, עת מונתה יועצת לקידום מעמד הנשים במשטרה, ולאחר מכן הוקמה יחידה לשוויון מגדרי ומגוון אתני, אך עמדות שוויוניות יותר שקודמו על ידן לא החליפו את התפיסה האינסטרומנטלית של נשים במשטרה, אלא המשיכו להתקיים לצידה.

40 משטרת ישראל דין וחשבון שנתי 1948, 4 (1949).

41 מגמה זו תוארה בדוח המשטרה לשנת 1959 כך: “המגמה היא למלא את מקומן של השוטרות היורדות מן המצבה בשוטרים, אלא אם כן הכרחית העסקתה של אשה בתפקידים מסוימים, כגון: שמירה על אסירות, חיפושים אצל נשים וכדומה”. משטרת ישראל דין וחשבון שנתי 1959, 12 (1960). ראו גם גבע “שחרור בתנאים מגבילים”, לעיל ה”ש 25.

42 על הקשר בין משפט אייכמן לבין גיוסן של נשים למשטרה ראו משטרת ישראל דין וחשבון שנתי 1960, 17, 28 (1961); על גיוסן של נשים למשטרה בתקופה זו, ראו נעמי שדמי מרתה ונעמי 113 (2005); שחור-רובין “שיטור ומגדר”, לעיל ה”ש 29, בעמ’ 152-153; על מקומן של נשים בלשכה 06 ראו גבע “חוסר עניין לציבור”, לעיל ה”ש 29.

43 בשנת 1960 שירתו במשטרה 5882 שוטרים, מתוכם 258 שוטרות. משטרת ישראל דין וחשבון שנתי 1960, 17-19 (1961); ובשנת 1970 שירתו במשטרה 9,405 איש, מתוכם – 845 שוטרות. משטרת ישראל דין וחשבון שנתי 1970, 90 (1971).

נפתחו בפניהן לראשונה, כגון מז"פ ומודיעין. עם זאת, הן עדיין נותרו רוב בתפקידים המשרדיים, ומספרן בדרגים הבכירים והפיקודיים נותר נמוך.⁴⁴ בתקופה זו הונחו גם יסודות ברורים יותר לשיתופי פעולה בין המשטרה לצבא, שהחלו כבר בשנת 1948. העיקרון המארגן שלהם היה מעין "הסכם עודפים" בין שני הארגונים, במסגרתו תורגם גיוס החובה של נשים לצה"ל, שהפך לעיתים לנטל, לכוח אדם משטרתי יעיל.⁴⁵ מאוחר יותר מוסד קשר זה, עם הקמת יחידת חיב"ה (חיילות בשירות המשטרה)⁴⁶ בשנת 1969, שהוקמה גם היא בשל מצוקת כוח אדם, שהתעוררה על רקע האתגרים הביטחוניים בעקבות מלחמת 1967. חיילות חיב"ה קיבלו סמכויות של שוטרות, עסקו בעיקר בסיוור וחיפושים, אך נותרו כפופות לצה"ל ביחס לחוק ולדין המשמעת.⁴⁷

השוטרת שנפלה בעת מילוי תפקידה

יונה קוממי נולדה בשכונת עזרא בתל אביב בספטמבר 1945.⁴⁸ תנאי החיים בשכונה לא היו פשוטים: מיקומה בתווך בין היישוב היהודי בדרום תל אביב לבין כפרים ערביים, הגידול המהיר שחל במספר תושביה בעקבות העלייה ההמונית, ובעיקר – היעדר תכנון או תשתיות בתהליך הבנייה, גבו מתושביה מחיר כבד: בחורף עלה נחל איילון לא פעם על גדותיו, והציף את השכונה; לא היו בשכונה גינות נוי והגינה הראשונה שהוקמה בה נשתלה לזכרה של יונה, למעלה משלושים שנה לאחר הקמתה.⁴⁹ מצבה הכלכלי של משפחתה היה קשה: אימה הייתה חולה, היו לה חמישה אחים צעירים, ויונה ניסתה כמיטב יכולתה לפרנסם.⁵⁰ כשהגיע מועד גיוסה לצה"ל התגייסה למשטרה, באוגוסט 1963. אף שסיבת גיוסה הייתה המצוקה הכלכלית של משפחתה,

44 שדמי, לעיל ה"ש 42, בעמ' 113-120.

45 שם, בעמ' 139.

46 מפתה לומר דבר מה על שמה של יחידת חיב"ה, שעל אף היותו ראשי תיבות נדמה כמסמל את הציפייה המגדרית מנשים המגויסות לכוחות הביטחון לגלות חיבה לציבור גם בתפקידן זה ולא רק בספירה הפרטית, אך התנגדנו לפיתוי זה בכל עוז, כיוון שאנו סבורות שנושא חשוב ומרתק זה מצדיק מחקר נפרד.

47 משטרת ישראל **דין והשבון שנתי 1968**, 35, 53 (1969); "נסתיים הקורס לחיילות בשירות המשטרה" **למרחב** 1969, 14.2, 11.

48 נחמה גנוסר "מגיע להן מקום ריאלי יותר" **על המשמר** 27.10.1969, 6.

49 על מקצת תנאי החיים בשכונת עזרא בשנות הארבעים, ראו "מה הביא עימו היורה" **דבר** 25.10.1942, 4 ["שכונת עזרא המועדת לשטפונו היתה גם הפעם אחד המקומות הקשים. הכבאים הצילו נפשות ורכוש"]; "שכונת עזרא ב' בלי מים" **דבר** 16.5.1941, 6 ["משלחת תושבי שכונת עזרא ב' באה למערכת וקבלה על חוסר מים זה ארבעה חדשים"].

50 יהודית וינקלר "לא גייסנו שוטרות כדי שיילחמו ברוצחים" **חרות** 3.9.1965, 4 (להלן: וינקלר "לא גייסנו שוטרות").

היא אהבה את עבודתה במשטרה ומצאה בה עניין. היא שירתה כסיירת במשטרת רמת גן, התארסה ועמדה להינשא.

במרץ 1965 נשלחה יחד עם חמש שוטרות נוספות לקורס קטנועים, שנועדו להשתלב ביחידת הסיור.⁵¹ הוריה וארוסה חששו וניסו להניאה מכך, כפי שסיפרה שדמי בריאיון לאחר מותה של קוממי:

אני נזכרת שהחבר של יונה בא אלי, כששמע על כוונתנו ללמד אותה רכיבה על קטנוע וביקש שאמנע זאת ממנה. הוא פחד מפני אסון. בקושי שכנעתי אותו ששוטרת הרוכבת על קטנוע מחוייבת בזהירות יתר וכי עליה להקפיד על כללי תנועה כדי שתהיה לדוגמא לנהגים אחרים. לבסוף הסכים. יונה היתה מרוכבות הקטנועים הראשונות במשטרה, אך המוות אינו בוחר כנראה בזמן ובאמצעי.⁵²

בסוף אוגוסט, ארבעה ימים לפני יום הולדתה העשרים, יצאה למשמרת סיור יחד עם השוטרת גליה אנסי, ברחוב ביאליק ברמת גן. בעקבות ויכוח עסקי שהתעורר בתוך משרד ברחוב זה, ירה מלווה בריבית מעורער בנפשו בשני אנשים שחבו לו כספים, ונס מהמקום. שתי השוטרות יצאו למרדף אחריו, וכשקוממי התקרבה אליו הוא הסתובב לעברה, ירה בה והתאבד. היא נפצעה קשה, הועברה לבית חולים בילינסון, ושם נקבע מותה.⁵³

ההנצחה

לאחר מותה הונצחה קוממי ברובד הממלכתי בלבד: בידי המשטרה, ובידי שתי הרשויות המקומיות שבהן נולדה (תל אביב) ועבדה (רמת גן). מסע הלוויה, שאורגן בידי המשטרה, החל בבית הלוויות העירוני ברחוב דפנה, והמשיך לתחנת המשטרה ברמת גן שבה שירתה, לאורך רחובות שבהם תלתה העירייה שלטי אבל גדולים לזכרה.⁵⁴ לבסוף, הגיע מסע הלוויה לקריית שאול, לבית הקברות הצבאי המרכזי באזור תל אביב, שבו נקברו מאז 1948 ועד היום כ־3000 חללי צה”ל, וביניהם רמטכ”לים ואלופים. קוממי היא אחת הנשים היחידות שנקברו במקום.

51 ”רצח משולש והתאבדות על רקע כספי” קול העם 30.8.1965, 4.

52 וינקלר ”לא גייסנו שוטרות”, לעיל ה”ש 52.

53 ”שלושה נרצחו ברמת גן, ביניהם שוטרת שרדפה אחר היורה. הרוצח התאבד” חרות 30.8.1965, 1.

54 ”אלפים בהלווית השוטרת שנרצחה ברמת גן” מעריב 30.8.1965, 22.

אלפי אנשים ליוו את ארונה, לרבות הקצונה הבכירה במשטרה, מפקדת יחידת השוטרות נעמי שדמי, נציגי מחוזות המשטרה, מג"ב, שוטרים, נציגי עיריות, בני משפחה וחברים. לצידם, "רבים מהעובדים ושבים נאספו משני צידי הדרך כדי לחלוק את הכבוד האחרון לשוטרת שנפלה במילוי תפקידה".⁵⁵ שדמי תיארה את קוממי בהספד שנשא לזכרה כחלוצה, הן בעצם התגייסותה למשטרה והן בהשתלבותה ביחידת הקטנועים, והוסיפה כי הייתה אחת השוטרות המסורות והחרוצות ביותר תחת פיקודה. בסיום הטקס נורו מטחי כבוד.⁵⁶ בספטמבר 1965 החליט מפכ"ל המשטרה, פנחס קופל, להעניק לשתיים ציון לשבח,⁵⁷ ועם כניסת חוק העיטורים לתוקף, הוענק לקוממי עיטור הגבורה, ולאגסי עיטור האומץ.⁵⁸ משלב זה שקעה אגסי בתהום הנשייה, ורק קוממי הפכה מושא להנצחה בהודעות שנמסרו לתקשורת, הדגישה המשטרה את ראשוניות המקרה, וכי קוממי הייתה השוטרת הראשונה בישראל, "וקרוב לוודאי בעולם", שנפלה בעת מילוי תפקידה.⁵⁹ חלוציותה הוזכרה גם בתקשורת: ביחס לשירות במשטרה, ביחס ליחידת הקטנועים, ביחס לנסיבות מותה, ולעיתים בצירוף של כמה מרכיבים אלה יחד. כך למשל בעיתון "קול העם" צוין "כפי שנמסר מניחים שזה המקרה הראשון בעולם ששוטרת נהרגה בשעת מילוי תפקידה ברדיפתה אחרי רוצח", וכן כי "הייתה מן השוטרות הראשונות שרכבו על קטנועים".⁶⁰ בעיתון חרות הופיעה קינה מתפייטת לזכרה, ולפיה מבין כלל מקרי המוות באותו אירוע –

המזעזע, המחריד והמכאיב ביותר הוא דבר מותה של השוטרת הצעירה יונה קוממי, שהרוצח רוקן עליה את הכדורים ממחסן־אקדוחו, עת רדפה אחריו כדי לתפסו [...] נערה צעירה היתה, בת עשרים בסך־הכל. ובגיל עלומים זה כבר הספיקה לתת שתיים משנות חייה היפות ביותר לשירות־המדינה במשטרה. כפי שמעידים עליה מפקדיה וכל שהכירוה, הייתה מן העובדות המצויינות שבשירות ממלכתי זה, שהוא באופן יחסי חדש בשביל נשים.

55 "אלפים בהלוויית השוטרת יונה קוממי" **הצפה** 31.8.1965, 4.

56 דן מרגלית "שיחזור יום הרצח ברמת־גן" **הארץ** 31.8.1965, 4.

57 "ציון לשבח לשוטרת יונה קוממי ע"ה ולסמלת גליה אגסי" **הצפה** 16.9.1965, 4; "ציון לשוטרות יונה קוממי ז"ל וגליה אגסי" **דבר** 16.9.1965, 14.

58 חוק העיטורים במשטרת ישראל ובשירות בתי הסוהר, תשל"ב־1972; מכתבו של רנ"צ רוזוליו לשר המשטרה (27.11.1974), תיק אישי של יונה קוממי ז"ל, בסיוע בית מורשת משטרת ישראל.

59 למעשה, קוממי לא הייתה הראשונה. בארצות הברית, לכל הפחות, היו שוטרות שהקדימו את קוממי, גם אם במוות הרואי פחות. הראשונה, כך נראה, הייתה אנה הארט (Anna Hart), שעבדה בכלא של מחוז המילטון, והותקפה ביולי 1916 בידי אסיר שפגע בראשה במוט ברזל בעת שניסה להימלט *WILLIAM WILBANKS, TRUE HEROINES: POLICEWOMEN KILLED IN THE LINE OF DUTY THROUGHOUT THE UNITED STATES, 1999-1916* (2000).

60 "רצח משולש והתאבדות על רקע כספי" **קול העם** 30.8.1965, 4.

רק במספר ארצות מועט משולבות נשים בשירות משטרה, כשם שאין עדיין מדינות רבות בהן ממלאת האשה את חובה הלאומי בשירות צבאי. אכספרימנט טרי הוא להוסיף אל הכוח המשטרה – שהוא גברי בכל מקום, גם נשים במדים. אכספרימנט זה נועד למלא את החסר בכוחות בשירות המשטרה. ויעד זה מולא בשנים האחרונות בהצלחה [...] עצם ההופעה של הדמויות החינניות הללו השפיעה לעתים תכופות הרבה יותר מאשר הירתעותם של עבריינים בכוח מפני אלות השוטרים הגברתנים. השוטרת הצעירה החלה להוות תופעה מגוונת ומרננת [כך] בנוף הישראלי, ומיום ליום למדנו הלך ולמד כי שירות האשה במשטרה עשוי לפתור את אחת הבעיות החמורות בכוח האדם של ענף ממלכתי זה. כדאי לציין כי גם יחס האוכלוסייה אל השוטרת במילוי תפקידה הוא הוגן. איש לא ניצל לרעה את העובדה, ששרביטי הפיקוד הושם בידי ה”מין החלש”, והציבור הוא ממושמע ומציית להוראותיה של השוטרת [...] בהרכיבנו את ראשנו בכבוד וביגון מעל ארונה של אחת העובדות המצוינות בשירות המדינה, אנו בטוחים כי הננו מביעים בכך את רגשות אזרחי ישראל מכל השכבות שהם שותפים להערכה הרבה למלאכתה של השוטרת העבריה במדינתנו.⁶¹

כמקובל באותה תקופה, המאמר פורסם ללא שם העיתונאית; אך קשה להתעלם, בניתוח מגדרי עכשווי ואנכרוניסטי, מן השפה המקטינה שננקטה כלפי קוממי עצמה (“המין החלש” “דמויות חינניות”) וכי המשטרה הוזכרה במידה רבה כ”שירות המדינה” או “שירות ממלכתי”, תוך ניסיון להצניעה במידת מה. עוד נשקפת מן המאמר גם הגאווה בחדשנות הישראלית, שבאה לידי ביטוי בגיוס שוטרות לארגון “שהוא גברי בכל מקום”, אך מצוין גם כי “אכספרימנט טרי הוא” שמטרתו אחת – מענה למצוקת כוח אדם במשטרה: שימוש בשוטרות כאמצעי, ולא כמטרה.

נסיבות מותה של קוממי לא שינו את מדיניות המשטרה ולפיה לשוטרות לא יוענק נשק.⁶² כמה ימים לאחר מותה מסרה הדוברות כי “הגבר עדיף למשטרה, שכן הוא יכול למלא את כל התפקידים המשטרהיים, בנגוד לשוטרת המוגבלת מבחינה זו”. אך גם נמסר כי “ניסיון גיוס השוטרות הוכתר בהצלחה”, וכי כמה מהוותיקות שבהן גויסו לתפקידי חקירות, מפלגי נוער, ולמודיעין.⁶³

61 “הרצח המרובע” חרות 31.8.1965, 2.

62 “דובר המשטרה: השוטרות לא יצויידו גם להבא בנשק חם” חרות 31.8.1965, 4.

63 וינקלר “לא גייסנו שוטרות”, לעיל ה”ש 52.

כשחזרה שדמי מחופשה קצרה שנטלה לאחר מותה של קוממי, תיארה העיתונאית יהודית וינקלר כיצד עברה על טבלת שמות השוטרות, ואמרה "אני צריכה להעביר קו על שמה, אבל אינני יכולה, אבקש שידפיסו את הטבלא מחדש [...] בעיניה הבריק דוק דמעה".⁶⁴ שדמי נאלצה להרכיב משקפי שמש "כדי שפיקודיה [כך] לא תראנה את הדמעות שעמדו בעיניה", אך גם הן עצמן חוו קושי עצום, וכשכונסו לתדריך "הן פרצו בבכי היסטרי".⁶⁵ כשנשאלה שדמי אם יונה יכלה להישאר בחיים לו היה בידיה אקדח, השיבה בשלילה, כיוון שלדעתה הדבר היה עלול רק להסלים את מהלך האירועים, ובסופו של יום – "לאן נגיע – לשיקגו?".⁶⁶ וכן אמרה ששוטרות אינן יכולות למלא תפקידים הדורשים שימוש בכוח: "הן אמנם לומדות בהכשרה הבסיסית שלהן 'ג'ודו', אבל שוטרת היא בכל זאת אשה ואנחנו איננו רוצים לדרוש מהן מה שאין ביכולתן לעשות".⁶⁷

לצד ההנצחה מטעם המשטרה, ננקטו יוזמות נוספות בשתי מועצות מקומיות – תל אביב ורמת גן. עיריית תל אביב הקימה את "גינת השוטרת" בשכונת עזרא, שבה נולדה וגדלה, באוגוסט 1966,⁶⁸ ובטקס חנוכתה השתתפו שר המשטרה בכור-שולם שטרית, ראש עיריית תל אביב מרדכי נמיר, ואנשי משטרה רבים. בנאומו שנשא בטקס אמר נמיר כי "אם היה צורך לתת שיעור מעשי לאזרחות נאמנה הרי זה ניתן בנסיבות טרגיות מאד על ידי יונה קוממי ז"ל [...]. אין דבר עליון ונכבד יותר מאשר להגיש עזרה לזולת ולא כל שכן להקריב את הנפש למען הזולת". מפקד המחוז יעקב קנר אמר כי הנחמה היחידה על מותה היא "שדרכה משמשת השראה למסירות ורצון לבצע את המוטל על ממלאי התפקידים הציבוריים הקשים במדינה".⁶⁹

גם עיריית רמת גן, העיר שבה נפלה יונה, נקטה שתי יוזמות נפרדות להנצחתה: בשנת 1966 שונה שם רחוב הוורדים, הסמוך למקום האירוע, לשם "רחוב השוטרת", ונקבע בו שלט הנצחה לזכרה;⁷⁰ והחל משנת 1969 הוענק פרס שנתי לשוטרים מצטיינים על שמה, שנתרם בידי עיריית רמת גן ומועדון הבנקאים בגוש דן. עם זאת, הפרס, שנועד להנציח קרוב לוודאי את חלוציותה גם כאישה, הוענק בידי ועדה שכללה גברים בלבד

64 ש.ם.

65 ש.ם.

66 ש.ם.

67 ש.ם.

68 "ידיעות בקיצור" הארץ 22.8.1966, 5. הגן נמצא בפנינת הרחובות תשרי ותמוז בשכונת עזרא.

69 "גן ציבורי חדש בשכונת עזרא בת"א ע"ש השוטרת יונה קוממי" הציפה 25.8.1966, 3. בדצמבר 2022 פורסם סיפורה ההיסטורי של שכונת עזרא במקומון "חדשות השכונה", ובמסגרתו הוקדשה פסקה קצרה לתיאור "גיבורה מקומית: יונה קוממי". היא תוארה כפורצת דרך, מהראשונות שגויסו למשטרה לתפקיד סוור, קיבלה רישיון לקטנוע, ולאחר מותה זכתה לעיטור הגבורה. "שכונת עזרא והארגונים: ההיסטוריה של תל אביב והמדינה" חדשות השכונה 37, 4, 7 (23.12.2022).

70 "טכס קריאת רחוב ע"ש יונה קוממי ז"ל – היום בר"ג" מעריב 27.12.1966, 8.

(שני בנקאים ונציגי עירייה), ומספר השוטרות הזוכות הלך והתמעט עם השנים בהשוואה למספר השוטרים.⁷¹

לסיכום תקופה זו ניתן לטעון, כי כמידת חריגות מותה של קוממי, כך היה גם היקף הנצחתה במרחב הציבורי. עובדת היותה השוטרת הישראלית הראשונה שנפלה תוך כדי מילוי תפקידה בפעילות מבצעית, העצימה מאוד את היקף הנצחתה שהייתה ממלכתית מעיקרה, תוך שבני משפחתה וחבריה נותרים בשוליה, כעדים אילמים לה. מבחינה זו, שתי התקופות הבאות, שאותן נסקור כעת ביחס להשתלבות השוטרות ב”פולחן הנופלות”, מלמדות על שינויים מרחיקי לכת שחלו בזהות המנציחים, ובמאפייני הייצוגים התרבותיים ששימשו למטרה זו.

התקופה השנייה: השתלבות נשים בתפקידי לחימה (1995-2022)

שנות התשעים התאפיינו בשינויים משמעותיים בחברה הישראלית: העלייה ההמונית מבריה”מ ומאתיופיה הביאה לישראל למעלה ממיליון עולים. החתימה על הסכם אוסלו (1994) והסכם השלום עם ירדן (1994) הפיחו רוחות תקווה מסוימות בישראל, שסיומן התרחש בשתי נקודות מוגדרות היטב בזמן: רצח ראש הממשלה דאז, יצחק רבין (1995), ושורה של פיגועי טרור. על רקע זה העמיקו השסעים בחברה הישראלית, והם התבטאו בהפגנות והתנגשויות בין קבוצות שונות באוכלוסייה.⁷²

שינוי נוסף שהתרחש בתקופה זו היה התרחבות פעילותם של ארגוני נשים, שרבים מהם חתרו להשגת זכויות ליברליות המבוססות על עקרון השוויון באמצעות מאבקים משפטיים,⁷³ ונאבקו בין היתר לשילוב נשים בשירות הציבורי.⁷⁴ אחת העתירות הידועות ביותר בתקופה זו הייתה עתירתה של מועמדת לשירות ביטחון בשם אליס מילר להשתלבות בקורס טיס של חיל האוויר, שהיה סגור עד אז בפני נשים.⁷⁵ העתירה שהתקבלה אפשרה את גיוסה של מילר לקורס טיס, ובהמשך פתחה בפני נשים תפקידים רבים נוספים בצבא. בטווח הארוך, הובילה העתירה גם לכיטול חיל הנשים הנפרד, ולהקמת יחידה

71 ”שוטר ושתי שוטרות מר”ג זכו ב’פרס יונה קוממי” דבר 1.1.1969, 7; ”חולקו פרסים לשוטר ושוטרת מצטיינים בר”ג” דבר 22.1.1970, 12; ”פרס קוממי ז”ל לארבעה שוטרים ו-2 אנשי משא”ז” מעריב 5.11.1979, 8.

72 נחמן טל ”ישראל וטרור המתאבדים” המכון למחקרי ביטחון לאומי (2002); יורם פרי יד איש באחי: רצח רבין ומלחמת התרבות בישראל (2005).

73 נויה רימלט הפמיניזם המשפטי מתאוריה למעשה – המאבק לשוויון בין המינים בישראל ובארצות הברית (2010); חנה הרצוג נשים ריאליות: נשים בפוליטיקה המקומית בישראל (1994); אורית קמיר פמיניזם, זכויות ומשפט (2002).

74 דפנה ברק-ארז תקדימות: נשים קובעות תקדימים במשפט הישראלי (2024).

75 נטע זיו ”הסיפור של אליס מילר: אישה תעלה למטוס עם סל-קל?” מעשי משפט י 61 (2019).

יועצת לרמטכ"ל לענייני נשים (יוהל"ן) בשנת 2001, שמטרתה מיצוי הפוטנציאל הטמון בשירות נשים בצה"ל.⁷⁶

נשים במשטרה

השינויים החברתיים הקרינו על יחס המשטרה לנשים. בעתירה שהוגשה כנגד המשטרה בשנת 1996 טענו ארבע העותרות כי תהליכי הגיוס לארגון פוגעים בזכותן לשוויון.⁷⁷ עם הגשת העתירה הוקמה במשטרה ועדה לבחינת קידום מעמד האישה בארגון, ולגיבוש מדיניות בנושא.⁷⁸ העתירה נמחקה לאחר שבג"ץ קיבל את טענת המשטרה כי נפתחו בפני נשים תפקידים חדשים, ונקבעו מכסות מינימום לגיוסן לארגון שעמדו על 25%. "תמהיל של אשה אחת לכל שלושה גברים הנו המקסימלי שהמשטרה יכולה לקיים" טענו נציגי המשטרה בבג"ץ.

עתירה אחרת שהוגשה בשנת 2001 צלחה פחות, והשפיעה כנראה לרעה על נכונותן של אימהות להתגייס למשטרה: אילת טננבאום, חוקרת אלימות במשפחה ואם לפעוט כבן שנה, עתרה לבג"ץ בטענה שדרישת המשטרה להשתתפות בקורסי הכשרה של 22 שבועות במצטבר בתנאי פנימייה פוגעת בזכותה להורות ובזכותה לשוויון, כיוון שעיקר חובות ההורות בישראל מוטלות על נשים. בג"ץ המליץ לה למשוך את עתירתה, אף שהמשטרה סיפקה נתונים שהעידו כי דרישה זו אכן מדירה נשים מהארגון.⁷⁹ מכשולים אלה בדרך של נשים במשטרה באו לידי ביטוי גם בייצוג מזערי שלהן בדרגים הבכירים, כפי שהמחיש דוח מבקר המדינה לשנת 2012, ובעקבותיו הוקמה ביולי

76 בשנת 2016 שונה שם היחידה ל"יועצת הרמטכ"ל לענייני מגדר" (יוהל"מ). היחידה חתרה לקידום שוויון הזדמנויות ארגוני "ככלי לשיפור היעילות, האפקטיביות המבצעית והארגונית של צה"ל, וכביטוי למחויבות הערכית של צה"ל כלפי משרתיו". היחידה מטפלת גם בגיבוש והטמעת מדיניות בנוגע לפגיעות מיניות. "אודות יחידת יוהל"מ" אתר צה"ל.

77 בג"ץ 2979/96 בן גיאת נגד השר לביטחון פנים (פס"ד 16.12.1998).

78 משטרת ישראל דין והשבון שנתי 1998, 45 (1999).

79 בג"ץ 5235/01 אילת טננבאום נ' המפקח הכללי, משטרת ישראל (פס"ד 10.2.2002); דפנה הקר ומיכל פרנקל "הורות פעילה ושוויון הזדמנויות בעבודה: הצורך בשינוי מאפייני שוק העבודה" עבודה, חברה ומשפט יט 275 (2005); מיכל פרנקל, דפנה הקר ויעל ברוידא "משפחות עובדות במשפט הישראלי: בין נאו-ליברליזם לזכויות אדם" עיונים בתקומת ישראל (סדרת נושא): מגדר בישראל כרך ב 682 (2010). כפי שיובהר מייד, מינויה של היוהל"נית הוביל לסדרת שינויים בתחום, ואחד הנושאים שבהם טיפלה בעת כהונתה בתפקיד היה התאמת משמרות העבודה במשטרה "לשעון המשפחתי". אבי אשכנזי "כבר לא מועדון גברי סגור: המהפכה הנשית של משטרת ישראל" וואלה: חדשות (8.3.2019).

ב-2013 במשטרה יחידת יוהל"ן, שנועדה לקדם שוויון הזדמנויות לנשים במשטרה.⁸⁰ בין היתר, קודמו תהליכים לעידוד קבלת החלטות בידי אוכלוסייה מגוונת מגדרית ותרבותית; הודגשה זכותה של קורבן עבירה בעבירות מין או אלימות במשפחה לבחור להגיש תלונתה לשוטרת; הובהרה חשיבות הצורך בהתאמת קורס ההכשרה הבסיסי ומשמרות העבודה לשעון המשפחתי; והוקדשה תשומת לב רבה להתאמת הציוד המשטרתי, לרבות אפוד המגן, הקסדה, מצלמת הגוף והנעליים, גם לגוף הנשי.⁸¹

השפעותיהם של צעדים אלה ניכרו לעין במידה רבה: מספרן הכולל של הנשים במשטרה גדל לאורך השנים, גם אם באיטיות, והוא עומד כיום על מעט יותר מרבע כוח האדם בארגון; ארבע מבין 29 חברי וחברות סגל הפיקוד הבכיר הן נשים; וחל גידול במספר הקצינות הבכירות, שמונו גם למפקדות תחנות או מרחבים. עם זאת, מחקר שערכה המשטרה לימד גם כי מפקדים ומפקדות תפסו את השירות במשטרה כבעל אופי גברי: רובם התנגדו לכך ששתי שוטרות סיור יצאו לבדן, וסברו כי מנקודת מבטם של האזרחים, שוטרים נתפסים כחזקים יותר ומרתיעים יותר משוטרות, ולפיכך הם מתאימים יותר לתפקידי שטח ייעודיים.⁸²

הדברים האמורים לעיל מתייחסים למשטרה ”הכחולה”; אך השינוי המרכזי, והמובהק ביותר, במעמדן של נשים במשטרה בתקופה זו, היה גיוסן לתפקידי לחימה במג”ב (המשטרה ”הירוקה”) משנת 1996 ואילך. היה זה שילוב מפתיע לכאורה: מג”ב עצמו התאפיין בדימוי גברי, מסורתי, כוחני ואלים, המאויש בעיקר בידי קבוצות מיעוט שאינן יהודיות וגברים ממוצא מזרחי.⁸³ נשים לא חתרו להתגייס לשורותיו, ארגוני נשים לא נאבקו להשגת יעד זה, וגם מג”ב, כך נדמה, לא היה להוט לגייס נשים.

עם זאת, שני גורמים תרמו למהלך: ראשית, הסכמי אוסלו שינו את פריסת כוחות הביטחון באזורים שנועדו לשליטה ביטחונית פלסטינית, ומעתה חדל מג”ב לסייר בתוך הערים הפלסטיניות, והתמקד בסוירים ניידים משותפים עם המשטרה הפלסטינית. השינוי שחל בהגדרת תפקידם של שוטרי מג”ב, ונכונות צה”ל לוותר על חיילות אך לא על חיילים, יצרו תמריץ לגיוס נשים לתפקידי לחימה במג”ב. שנית, מינויו של ישראל סדן למפקד מג”ב (1995-1998) תרם רבות לתהליך: סדן יזם את השתלבותן של נשים בתפקידי לחימה, והבהיר למפקדים שהתנגדו לכך כי זהו תהליך שעתידי להצליח, ולא

80 שלמה פיוטרקובסקי ”לראשונה במשטרה: יועצת לענייני נשים” ערוץ 7 (7.7.2013); פקודות משטרת ישראל של המפקח הכללי 2.02.12, ”היחידה לשוויון מגדרי (יוהל”ן) – ייעוד ותפקידים” (13.10.2016). באוקטובר 2019 הוחלפה היוהל”ן ביחידה לשוויון מגדרי ומגוון תרבותי. ”יחידה משטרתית חדשה לשוויון מגדרי ומגוון תרבותי” (28.10.2019) אתר משטרת ישראל.

81 אשכנזי ”כבר לא מועדון גברי סגור”, לעיל ה”ש 79.

82 טל גוטפריד-עוז ועוזי ששון ”שילוב נשים במשטרת ישראל” העיקר במחקר 193 (2019).

83 שלומי שטרית ”פורצות מחסומים: שילוב לוחמות במשמר הגבול (1995-1998)” משטרה והיסטוריה 3, 19, 32 (2021).

ניסוי, לכן כישלון בשילובן ייחשב לכישלון מקצועי של מפקדיהן. במקביל, הוא הקים גוף נפרד במג"ב לליווי שילוב הנשים בחיל.⁸⁴ צעד זה הוביל לגידול חסר תקדים במספר לוחמות מג"ב בקבע ובסדיר:⁸⁵ עד אוגוסט 2021 היוו הלוחמות 35% מכוח האדם המבצעי של מג"ב, והן שירתו בתפקידי מפתח בחיל, בתפקידי פיקוד ובתפקידי מבצעים אחרים. במחזור הגיוס בחודש זה, רוב המתגייסות (90%) סימנו את מג"ב כאחת מהעדפותיהן, וכרבע (26%) סימנו אותו בעדיפות ראשונה. למעשה, על כל תקן פנוי במג"ב, נמצאו עשר מועמדות שביקשו להתגייס לחיל.⁸⁶ עם זאת, מספר הנשים במג"ב עדיין אינו מייצג את שיעורן באוכלוסייה, וטרם מונתה אישה למפקדת גדוד או מרחב.⁸⁷

השוטרות שנפלו בעת מילוי תפקידן

שלוש שוטרות נפלו בעת מילוי תפקידן בפעילות מבצעית בתקופה זו: גלית ארביב (2002), הדר כהן (2016) והדס מלכא (2017). שלושתן נפלו בעת התקלות עם מחבלים, בשתי תקופות סוערות מבחינה ביטחונית: גלית נפלה במהלך האינתיפאדה השנייה (2000-2005), והדר והדס בתקופת אינתיפאדת הבודדים (2015-2016) שהתאפיינה בפיגועים שבוצעו בידי צעירים באמצעים מאולתרים כגון סכינים, דריסה ובקבוקי תבערה. גלית נולדה בשנת 1981 בקריית ביאליק, משם עברה משפחתה לנשר. בצבא שירתה במג"ב, בתחנת שפט בירושלים, ומייד לאחר שחרורה התגייסה למשטרה, לאותה תחנה. בדברים שאמר לזכרה ציין ניצב מיקי לוי, מפקד מחוז ירושלים במשטרה באותה תקופה, כי גלית התאפיינה במוטיבציה ופוטנציאל גבוהים שנשקפו מציוניה בקורס, שביקשה במיוחד לשרת בירושלים, וכי ראתה במשטרה ייעוד ושליחות.⁸⁸ זאת, אף שסבלה במהלך הקורס משברי מאמץ, ואף שבני משפחתה הפצירו בה לשרת באזור נשר, שם הסיכון מועט.⁸⁹ בפברואר 2002 הגיע לשכונת נווה יעקב מחבל חמוש והחל לירות לכל עבר. גלית הגיעה למקום בניידת עם שני שוטרים נוספים, יצאה מהרכב וירתה לעברו, פגעה בו, אך נפגעה גם היא, ומתה מפצעיה. האירוע התרחש אומנם כששירתה במשטרה "הכחולה", אך אין ספק כי הכשרתה כלוחמת מג"ב תרמה לתפקודה בנסיבות אלה תחת אש. על

84 שטרית, שם; משטרת ישראל דין וחשבון שנתי 1995, 15 (1996).

85 לדיון נוסף בנושא נשים במג"ב ראו טל משגב, סיגלית שחר ושי גלבוע "נשים – הפוטנציאל המערכתי" בין הקטבים: סוגיות עכשוויות באמנות המערכה 36 (2024) (להלן: משגב, שחר וגלבוע).

86 איציק סבן "שיא במג"ב: 320 לוחמות יתגייסו לחיל" ישראל היום (4.8.2021).

87 שטרית "פורצות מחסומים", לעיל ה"ש 83, בעמ' 48.

88 שרון רופא ואפרת וייס "גלית הסתערה על המחבל – ונהרגה" ynet (26.02.2002).

89 אודליה שביט, באתר לזכרה של גלית: <https://eliranarbiv.wixsite.com/galitarbiv>

התנהלותה במהלך האירוע קיבלה את עיטור האומץ. במסגרת ריאיון טלוויזיוני שהעניק באוגוסט 2023, ביקר מיקי לוי עם צוות הצילום בקיר ההנצחה לזכר שוטרים שנפלו בעת מילוי תפקידם, ובדמעות בעיניו אמר: ”גלית הסתערה אל פני האש, פגעה בו ופצעה אותו [...] גלית ממש גיבורה. זה לא עוזב אותך אף פעם”⁹⁰.

הדר והדס נפלו 14 ו־16 שנים אחריה, בתקופה בה נמצאו נשים במג”ב במקום שונה מזה שבו החלו: לוחמות וקצינות שולבו בפלוגות המילואים של החיל,⁹¹ שמונה לוחמות קיבלו את צל”ש המפכ”ל ואת עיטור המופת בשנים 2012-2018,⁹² והביקוש מצד נשים לשירות בו צמח במידה ניכרת. על רקע זה יש להבין את היקף הנצחתן של הדר והדס, שהייתה, עד היום, הנרחבת ביותר מבין זו של כלל הנופלות.

הדר נולדה בשנת 1997 באור יהודה, ושאפה כבר מגיל 16 לשרת כלוחמת במג”ב. בנובמבר 2015 התגיסה למג”ב, החלה טירונות, ונבחרה לצאת לקורס פיקוד. חודשיים וחצי לאחר תחילת הטירונות נשלחה לפעילות מבצעית ראשונה בשער שכם. אחד מחברי הצוות ביקש משני חשודים להציג תעודות זהות, ובתגובה שלף אחד מהשניים נשק והחל להתעמת עם מפקד הכוח, בעוד השני שלף סכין והחל לדקור לוחמת אחרת. הדר ירתה במחבל שתקף את חברתה, אך מחבל שלישי שהגיע במפתיע מאחוריה ירה בה ופצע אותה באורח אנוש. היא נפטרה כעבור שעות אחדות.⁹³

הדס נולדה בשנת 1994 באשדוד, משם עקרה המשפחה ליישוב הקהילתי עזר. בשנת 2012 התגיסה לצה”ל, והוצבה בתפקיד שכלל ברובו עבודה משרדית בחיל הים. התפקיד לא תאם את שאיפותיה, כפי שכתבה בדף הפייסבוק שלה: ”תמיד חלמתי להיות לוחמת מג”ב [...] תצפיתנית הם אמרו לי? אין מצב שבעולם”⁹⁴. היא נאבקה להשגת מבוקשה, וכשהצליחה בכך שובצה לתפקיד לוחמת יחידת סיור מיוחדת בירושלים, ולאחר מכן פיקדה על טירונים בבסיס ההדרכה של מג”ב, ועל צוותי לוחמים. את תקופת שירותה הצבאי סיכמה כך:

90 דסק קשת 12 ”זה לא עוזב אותך אף פעם. במשטרת ישראל לא היתה אז מחלקה לטיפול בנפש” **mako** (20.8.2023). עם זאת, ראוי לציין כי התמונה מעט יותר מורכבת: בעתירת **בן גיאת** (לעיל ה”ש 77), צוטטה אמירה של מיקי לוי בתצהירה של אחת העותרות, שנאמרה לה אך שנים מעטות קודם לכן: ”חמודיה, אצלי במחוז לא תהיה חובשת”.

91 משגב, שחר וגלבוץ, לעיל ה”ש 85, בעמ’ 87. ראו גם שלומי שטרית ואורי קוסובסקי **לשרת ולהגן** 55 (2019).

92 סמ”ר נופר מזרחי, סמ”ר אליסון ברסן (לסרי), רש”ט הדר כהן ז”ל, סמ”ש רווית מור, רש”ט בוסאנה אמביליה, רס”ר הדס מלכא ז”ל, סמ”ר זהבה סולומון ורש”ט דניאל פרי.

93 רועי ינובסקי, יעל פרידסון ואליאור לוי ”הדר הצילה את חיי חברתה הלוחמת – ונרצחה” **y-net** (3.2.2016); אלון חכמון ונועם אמיר ”הדר כהן ז”ל שהתגיסה לפני כחודשיים, נרצחה בפיגוע בשער שכם” **מעריב אונליין** (5.2.2016).

94 מתוך התערוכה ”לוחמת” (18.8.2012) <https://www.youtube.com/watch?v=SNbT94zd70o>

הגשמת את החלום שלי. היו לי שלוש השנים הכי משמעותיות בחיים שלי. ניצלתי אותן בצורה הטובה ביותר, ואני לא מתחרטת על אף שניה שעברה. לכל המבצעים שתמיד דאגו להגיד לי כמה פראיירית אני שחתמתי עוד שנה, אז יש מצב שאני פראיירית. אבל זה שאנשים היו בתאילנד שנה לפני, זה בולשיט. יום יבוא והתאילנד שלי יגיע. אבל כל מה שהרווחתי שווה הרבה יותר.⁹⁵

שלושה חודשים לאחר סיום שירותה הצבאי הוצע לה לשוב לשירות קבע, וחרף הסתייגותם של בני משפחה בשל הסכנות שבתפקיד, חזרה למג"ב במרץ 2016, ושירתה כמפקדת צוות בדרום ובירושלים, לסירוגין. ביוני 2017, בזמן הרמדאן, התרחש פיגוע בסמוך לשער שכם. הצוות של הדס החל להתקדם לעבר המקום; הדס הותקפה בידי מחבל, ונפטרה כעבור שעות אחדות.

שלוש הנשים שנפלו בפעילות מבצעית במהלך התקופה השנייה (1995-2022) נולדו בפריפריה החברתית-גיאוגרפית של ישראל. הן שאפו, לדברי בני משפחתן, להתגייס לתפקיד משמעותי, ובמקרה של הדר והדס, חתרו באופן ספציפי להתגייס למג"ב. שלושתן נפלו בתקופה מורכבת מבחינה ביטחונית שבמהלכה התרחשו אירועי טרור מתמשכים, ושבהם הפכה המשטרה לחלק בלתי נפרד מביטחון הפנים, ובעיקר מג"ב, דבר שהשפיע על דימויו של החיל, ועל יחס הציבור כלפיו. שלושתן נפלו בירושלים, ובמקרה של גלית והדס שתייהן ביקשו במיוחד לשרת בעיר. שלושתן הוכשרו כלוחמות, אך נמצאו בשלבים שונים של שירותן: גלית השתחררה ממג"ב והתגייסה למשטרה, הדר טרם סיימה טירונות, והדס סיימה את שירותה הצבאי במג"ב, אך התגייסה שוב לשירותיו.

בכל שלושת המקרים, הן היו היחידות שנפלו במהלך האירוע, ולפיכך התמקדה ההנצחה בהן במידה רבה, בשונה מפיגועים המוניים שבהם נחלקת תשומת הלב הציבורית והתקשורתית בין מספר רב של קורבנות. בשלושת המקרים הקדישו בני משפחתן מאמצים רבים להנצחתן, אך באמצעים שונים ובדרכים שונות, כפי שימחיש הפרק הבא.

95 שם (26.10.2015).

ההנצחה

הנצחתה של גלית הייתה שונה מזו של הדר והדס. השוני בהנצחתן נבע מפרק הזמן שחלף בין המקרים, והשפיע על שני גורמים: התפתחות האינטרנט והתקדמות פרויקט הלוחמות במג”ב. נוסף על כך, בשלושת המקרים נודע למשפחה תפקיד חשוב בהנצחה, אך היא הייתה שונה באופייה: משפחת ארביב תרמה שתי תרומות לקהילה שערכן הכלכלי ניכר, למטרות נקודתיות שנפרט מייד, בעוד משפחותיהן של כהן ומלכא (בעיקר האבות) היו פעילות בהנצחת בנותיהן במגוון דרכים, לאורך זמן, ובשיתוף פעולה עם גורמים שונים. הנצחתה של גלית התמקדה בהקמת מצפור על שמה בנשר (2015), ובמשך מספר שנים צוערים בקורס שוטרים קיבלו ספר תהילים שנשא את שמה עם סיום הקורס. בנוסף, שמה מונצח בכמה אנדרטאות משטרתיות,⁹⁶ כמו גם באתר היזכור של משרד הביטחון,⁹⁷ ובאתר משטרת ישראל.⁹⁸ משפחתה בנתה גן משחקים בשכונת נווה יעקב בירושלים, וכן כיתת מחשבים בגן החיות הלימודי בחיפה הנושאים שניהם את שמה. את הדברים שכתבו לזכרה באתר המשטרה חתמו בני המשפחה במילים: ”הפסקנו לעבוד, הפסקנו לעשות, ובקיצור החיים ללא גלית אינם חיים.”⁹⁹

הנצחתן של הדר והדס החלה אף היא בפעילות ההנצחה של המשטרה: הדר קיבלה את עיטור המופת, והועלתה לדרגת רש”ט לאחר מותה, והדס קיבלה את צל”ש המפכ”ל והועלתה לדרגת רבי סמל ראשון. השר לביטחון פנים גלעד ארדן ומפכ”ל המשטרה רוני אלשיך נכחו בהלווייתן והספידו אותן.¹⁰⁰ שמותיהן נחקקו באנדרטאות המשטרה, פלוגת מג”ב נקראה על שם הדר,¹⁰¹ ואפוד צוואר שנועד להגן על שוטרים מדקירות סכין נקרא על שם הדס.¹⁰² באתר היזכור מתפרסמות תגובות רבות של אנשים, שחלקם כלל לא הכירו אותן בחייהן. כך למשל בדף היזכור של הדר כתבה שוטרת מג”ב כי היא משרתת בפלוגה על שמה וגאה בכך, ו”כעת אני בסדיר, בירושלים, בעיר העתיקה, ועוברת כל יום במקום בו הדר נהרגה ומבטיחה להנציח את שמה וללמוד את סיפורה ואישיותה עד כמה שאוכל.”¹⁰³

96 שמה מופיע בחדר ההנצחה של משטרת מחוז ירושלים, באנדרטה במכללה הלאומית לשוטרים בבית שמש, באנדרטת חללי המשטרה בקריית אתא ובלוח הזיכרון בתחנת מוריה, וכן באנדרטה לחללי מערכות ישראל בנשר.

97 עמוד הנצחה לזכר גלית ארביב ז”ל, אתר יזכור.

98 עמוד הנצחה לזכר גלית ארביב ז”ל, אתר משטרת ישראל, ”לזכרם”.

99 שם.

100 ”השר ארדן: הדר הייתה גיבורה, הצילה חיים רבים” מעריב אונליין (3.2.2016).

101 השם ”פלוגת עוז” לקוח מהפסוק בספר משלי ”עוז והדר לבושה, תשחק ליום אחרון”. איציק סבן ”עוד פלוגת נשים במג”ב – לזכרה של הדר כהן ז”ל” ישראל היום (21.7.2017).

102 איציק סבן ”המגן שישמור על לוחמי מג”ב: לזכר הדס מלכא ז”ל” ישראל היום (26.4.2018).

103 ”דף היזכור” אתר יזכור (28.5.2023).

הנצחתן של הדר והדס ברובד הרשויות המקומיות הייתה שונה בהיקפה משום שהדר התגוררה בעיר ואילו הדס התגוררה ביישוב קטן, שממדי אוכלוסייתו ותקציבו קטנים בהרבה. באור יהודה הוקם מתחם מגורים בשם "מתחם הדר"¹⁰⁴ וכן גן ילדים בשם "גן הדר"¹⁰⁵. מדי שנה במסגרת המרוץ השנתי של אור יהודה, נערך מקצה של שני ק"מ לזכרה, שבו משתתפים בני משפחתה, חיילי פלוגת הדר, מאות מתושבי העיר ותלמידי בית ספר.¹⁰⁶ הנצחה מקומית שלהן התקיימה גם בירושלים, שבה נפלו שתיהן, ושמו של הרחוב המוביל אל המדרגות בשער שכם שונה ל"דרך הדר והדס"¹⁰⁷.

שתי המשפחות מייחסות חשיבות רבה להנצחת הערכים שבהם דגלו בנותיהן במסגרת סדורה. בנובמבר 2024 נחנך באור יהודה "מרכז הדר", שנועד להנציח את מורשתה,¹⁰⁸ ומשפחתה של הדס הקימה תערוכה לזכרה הנושאת את השם "לוחמת", הכוללת טקסטים שכתבה, לצד דברים שנכתבו על אודותיה. התערוכה נודדת בכל הארץ, בעיקר במרכזי צעירים ששואפים להתגייס לשירות משמעותי. בבסיס הטירונים בניצנים התקיים ערב הוקרה לזכרה של הדס בהשתתפות 300 טירונים ומפקדים, שהתמקד במוטיבציה הרבה שלה לשירות צבאי, ובחשיבות הרבה שראתה בהגנה על ביטחון המדינה ואזרחיה.¹⁰⁹

הנצחתן של הדר והדס הייתה בחלקה בעלת מאפיינים דתיים: הפסוק "עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון"¹¹⁰ היה מוטיב חוזר בהנצחתה של הדר, ושמה של פלוגת הלוחמות "עוז" שהוקמה במג"ב לקוח מפסוק זה. כמו כן, הוכנסו שלושה ספרי תורה לבתי כנסת להנצחתה.¹¹¹ באופן דומה, לבית הכנסת של בסיס מג"ב שבו שירתה הדס ביד מרדכי הוכנס ספר תורה להנצחתה, ואביה הדליק נר חמישי של חנוכה בכיכר ציון בירושלים לזכרה.¹¹² בכנס הסליחות השנתי של מג"ב בשנת 2017, שהוקדש לזכרון של

104 "מתחם הדר" החברה הכלכלית לפיתוח אור יהודה / <https://calcalitoy.co.il/duplicated-1607860421/>
 105 "עיריית אור יהודה חנכה את גן הדר על שמה של הדר כהן ז"ל" החברה הכלכלית לפיתוח אור יהודה (1.9.2019). אתר עיריית אור יהודה.

106 מערכת וואלה ספורט "שיא משתתפים במרוץ אור יהודה ה-11, גם שר הספורט הגיע" וואלה (10.2.2023).

107 שלומי הלר "פרסום ראשון: המדרגות לשער שכם ייקראו על שמן של רס"ר הדס מלכא ז"ל ורב שוטר הדר כהן ז"ל" כל העיר: חדשות ירושלים (19.9.2019).

108 איתי בלומנטל "ביום השנה לרציחתה: נחנך 'מרכז הדר' לזכר הלוחמת שנרצחה בפגוע" ynet (19.1.2017).

109 "ערב הוקרה והנצחה ללוחמת מג"ב הדס מלכא הי"ד בבסיס טירונים ניצנים" אשדוד:נט (31.10.2017).
 110 משלי לא, כה.

111 מערכת ירושלים נט "מעלות הדס והדר": עיריית ירושלים הנציחה את הלוחמות שנפלו בשער שכם" ירושלים נט (20.10.2020).

112 שירה דאבוש (כהן) "בדמע ושיר: אביה של הלוחמת הדס מלכא הי"ד – הדליק נר חמישי וריגש את הקהל" הידברות (18.12.2017).

הדר והדס, השתתפו למעלה מ-400 לוחמי מג”ב לצד אבותיהן של שתי הלוחמות, בצעדה שהחלה בשער יפו בירושלים והסתיימה במערת צדקיהו.¹¹³

לצד ההנצחה הדתית קיימת גם הנצחה דיגיטלית לשלוש הנופלות. בני משפחתה של גלית הקימו אתר אינטרנט לזכרה, בעוד שהדר והדס הונצחו בעיקר ברשתות החברתיות, שהרחיבו לאין ערוך את תפוצת התכנים שהועלו בהן. שבוע לאחר נפילתה של הדר פתחו לוחמי מג”ב דף פייסבוק ייעודי לזכרה, שבו ביקשו ממי ששירתו במג”ב בעבר להעלות תמונה שלהם לבושים חולצה מתקופת שירותם כתמונת פרופיל בפייסבוק. גם לאזרחים הוצע להשתתף באמצעות תמונת פרופיל שלהם לובשים חולצה אפורה. ”יחד נביע כולנו הזדהות עם לוחמי משמר הגבול, שמחרפים נפשם בשמירה על ביטחון ישראל” נכתב בדף.¹¹⁴ נוסף על כך, גם בני משפחתה של הדר פתחו דף פייסבוק לזכרה.¹¹⁵ לזכרה של הדס נפתחו עמוד אינסטגרם¹¹⁶ ודף פייסבוק.¹¹⁷

רובד ההנצחה האחרון שנסקור הוא בעל מאפיינים אישיים, הנצחה שנוצרה בידי אנשים בודדים, שרק חלקם הכירו את הנופלות. חלקם בחרו בצורות הנצחה שתאמו את דרך חייהן של הנופלות, ואחרים – בהנצחה כללית. לדברי אביה של הדר, 15 תינוקות שנולדו לאחר נפילת בתו נקראו על שמה.¹¹⁸ נוסף על כך, הכבד שלה נתרם לתושבת דאלית אלי-כרמל, ו”בפורטל הכרמל והצפון” נכתב כי הדר, במותה ”מנעה בגופה פיגוע גדול יותר, עכשיו במותה גם מצילה חיים של בחורה דרוזית מדאלית אלי-כרמל”.¹¹⁹ לוחמי מג”ב ששירתו לצידה של הדס הציבו את תמונתה באחת מפסגות ההימלאיה,¹²⁰ ועל הר הקלימנג'רו באפריקה,¹²¹ וזמרים כתבו, הלחינו וביצעו שירים לזכרה.¹²² אחיה הקטן של

113 אדווה חולי 420 לוחמי מג”ב צעדו על חומות העיר לזכרן של הדס מלכא והדר כהן ז”ל” **חדשות ירושלים** (15.9.2017).

114 ”כולנו מג”ב: פרויקט הנצחה של לוחמים למען הדר כהן ז”ל” **מעריב אונליין** (8.2.2016).

115 ”לזכר רש”ט הדר כהן ז”ל” **פייסבוק**.

116 ”לוחמת מג”ב הדס מלכא הי”ד” **אינסטגרם**.

117 ”לזכרה של הדס מלכא ז”ל” **פייסבוק**.

118 מערכת ירושלים נט ”מעלות הדס והדר”: עיריית ירושלים הנציחה את הלוחמות שנפלו בשער שכם” **ירושלים נט** (20.10.2020).

119 ”כבד של הלוחמת הדר כהן ז”ל הושתל בגופה של תושבת דליה” **פורטל הכרמל והצפון** (6.2.2016).

120 אביה של הדס אמר כי עבורו ”התמונה שלה על רקע רכס ההימלאיה המושלג היא סוג של נחמה. הלב נצבט לראות את התמונה מוצבת על פסגה בגובה 5,500 מטרים. הזיכרון שלה כבש את ההר”. מאיר תורג’מן ”הזיכרון של הדס כבש את ההר” **ידיעות אחרונות** (7.11.2017).

121 ”לזכרה של הדס מלכא ז”ל” **פייסבוק** (24.8.2023).

122 האחד על ידי יוני יעיש, בשיתוף חבריה של הדס, והשני על ידי מאור ומוטי דרעי.

הדר התגייס למג"ב,¹²³ ואימה של הדס התגייסה למדור תביעות במשטרה¹²⁴ – צעדים שהוצגו בתקשורת כהמשך דרכן של שתי הלוחמות.

הנצחתה של הדר התבטאה בין היתר גם בתחום הקולינרי: שמה הוענק לתות, הפרי המועדף עליה,¹²⁵ ובאתר האינטרנט "מתכון עם זיכרון" פורסם מתכון עוגת השוקולד האהובה עליה.¹²⁶ מגמה זו ניתן לייחס הן לאינדיבידואליזציה של ההנצחה, שאפשרה התבוננות לא רק ברגע המוות של הלוחמת כי אם גם בחייה, והן לשגשוגה של תרבות האוכל בישראל, בדמות תוכניות ריאליטי, בלוגים העוסקים באוכל וצילומי מזון באינסטגרם, שאפשרו הנצחה גם בהיבט זה.

התקופה השנייה התאפיינה, אם כן, בעלייה במספר הנשים ששירתו בתפקידים מבצעיים וכלוחמות במג"ב, ובמהלכה החל מסעו של הזיכרון מן הפנתאון הממלכתי הקולקטיבי אל הפנתאון האינדיבידואלי והדיגיטלי. דרכי ההנצחה התרחבו, וכך גם מספר המנציחים. הדת הפכה לחלק בלתי נפרד מתהליך ההנצחה בשלב המאוחר יותר של התקופה השנייה (הדר והדס), וכך גם ההנצחה הדיגיטלית, שאפשרה באמצעים פשוטים ונגישים לכול, כגון אפיית עוגה או כתיבה בדף הזכור, אימוץ צורת הנצחה אישית, מבלי שהמנציחים יידרשו להשקיע בכך זמן ניכר או תקציב. מגמות אלה התחזקו בתקופה השלישית, שאותה נסקור כעת.

התקופה השלישית: שבעה באוקטובר ואילך

ערב המלחמה הייתה מדינת ישראל לכודה בשסע פנימי עמוק, שהתבטא בהפגנות ענק תדירות כנגד הממשלה.¹²⁷ המחאה החברתית הנרחבת התמקדה בין היתר בחשש מפני

123 רעות ברזילי "בשם האחות: ירין התגייס למג"ב בעקבות אחותו הדר כהן ז"ל שנרצחה בפיגוע" **N12** (18.7.2021).

124 סולימאן מסודה ואיציק זוארץ "אימה של לוחמת מג"ב הדס מלכא שנהרגה בפיגוע ב-2017 גויסה למשטרה" **כאן** (19.08.2021).

125 שר החקלאות אורי אריאל, שביקר בבית המשפחה במהלך השבעה, שמע על אהבתה לתותים, ופנה למכון הוולקני בבקשה לסייע בהנצחתה בדרך זו. "תות הדר' ע"ש הדר כהן ז"ל: 'כך רצינו להנציח, בצורת לב ומתוק'" **מעריב אונליין** (30.4.2017).

126 "עוגה מלאה שוקולד" **אתר מתכון עם זיכרון**.

127 נסים ליאון "מפחד לזעם: פוליטיקה דיסטופית בישראל, 1995-2023" **סוציולוגיה ישראלית** (2) (2023) 179.

הגבלת זכויות נשים לחופש ושוויון,¹²⁸ ויצאה נגד הפרדה מגדרית במרחב הציבורי.¹²⁹ המחאה הולידה מפגשים תדירים בין אזרחים לשוטרים, והמפגינים טענו לא פעם להפעלת כוח שלא כדין, על רקע פוליטיזציה של המשטרה.¹³⁰ תקופה זו התאפיינה גם בהשתלבות מוגברת של נשים בתפקידי הלחימה. השוטרות היוו בתקופה זו כרבע ממצבת הקבע של משטרת ישראל,¹³¹ ומילאו מגוון תפקידים: רובן שירתו בתפקידים מבצעיים, הכוללים את תפקידי הליכה הארגוניים, לרבות סיוור, בילוש, חקירות ותנועה (4,532), אך רק מיעוט מבוטל מהן (138) שירתו בתפקידי לחימה, בעוד היתר – שירתו בתפקידים מנהליים (2,818).¹³² המלחמה החלה בעיצומם של תהליכים אלה. בשבעה באוקטובר 2023 פלשו כ־3000 מחבלי חמאס אל אזור הנגב המערבי – ביבשה, בים ובאוויר, בחסות ירי רקטות חריג בהיקפו ויעדיו. מטרתם המרכזית של המחבלים הייתה תקיפת סמלי ממשל, ובעיקר בסיסי צבא ותחנות משטרה, אך במקביל בוצעו גם מעשי רצח, תקיפה וביזה של אזרחים ורכושם. בזמן הפלישה נמצאו בשטח 29 שוטרים, 41 שוטרים בשכר במסיבת הנובה, 45 שוטרי מג”ב, 13 מתנדבים, ולרשותם עמדו 9 ניידות סיוור. זמן קצר לאחר מכן הוכרזה פקודת ”פרש פלשת“, שמשמעותה חדירת מחבלים בהיקף משמעותי לישראל. משלב זה התפתחו כחמישים זירות לחימה, שבהן הייתה המשטרה פעמים רבות המגיבה הראשונה, או המרכזית, עד הגעת צה”ל לאזור. לעיתים היו אלה שוטרים שלא בתפקיד, שיצאו מבתם מבלי לקבל פקודה, ובאופן לא מאורגן. זאת, בין היתר, כיוון שחיילים המתינו לפקודות ואילו השוטרים רגילים לעבוד באופן עצמאי בשטח, ורובם התגוררו בדרום והכירו את האזורים שבהם נלחמו, בניגוד לחיילים שהגיעו ממגוון מקומות. במהלך יומה הראשון של המלחמה נפלו 58 שוטרים בעת מילוי תפקידם, ביניהם – שש שוטרות.

השוטרות שנפלו בעת מילוי תפקידן

סיפור נפילתן של שש השוטרות בשבת שבעה באוקטובר הוא גם סיפור דרכן בתוך המשטרה, המהדהד את סיפור כניסתן של נשים לתפקידי שיטור. בה בעת הוא משקף

128 שלומית שרביט ברזילי ”ישראל לא תהיה גילעד“: הנשים מ’צעת השפחות’ מדברות” *ynet* (19.2.2023).

129 יופי תירוש ”הפרדה בין המינים במשפט הישראלי: סיכום מוער של הדין הפוזיטיבי ומבט לעתיד” *עיוני משפט* מה 697 (2022); צבי טריגר ”קול בְּמַרְצָה ערווה: סובלנות פטריארכלית והפרדה בין המינים באקדמיה כהטרדה מינית ממוסדת” *משפטים* יד 89 (2020).

130 לעמדות מעין אלה, ראו נבו שפילג ”ההפיכה המשטרית – כיצד הפכה משטרת ישראל לכוח אנטי־דמוקרטי – ואיך נבנה אותה מחדש” (מכון מולד, המרכז להתחדשות הדמוקרטיה 17.10.2024).

131 *שנתון סטטיסטי, משטרת ישראל 2022*, 100 (אגף אסטרטגיה, משטרת ישראל 2023).

132 מכתב מרפ”ק יניב ארקוס, הממונה על חופש המידע, אל נעמי לבנקרון, מענה לפנייה לפי חוק חופש המידע (20.3.2022).

גם את מהלכו של שבועה באוקטובר בכמה זירות מרכזיות. ארבע השוטרות הראשונות שאת סיפורן נביא להלן היו במשמרת במסיבת הנובה, החמישית – נטלה חלק בקרב על תחנת שדרות, והשישית, לוחמת מג"ב היחידה מתוך הקבוצה, השתתפה בחיפוש אחר מחבלים ביישוב אזרחי.

במסיבת הנובה שנערכה בחניון רעים בלילה שבין שישה לשבעה באוקטובר, היו כ־3,500 מבלים, ועבדו 41 שוטרים בשכר. בידי השב"כ וצה"ל היה מידע מוקדם מסוים על העתיד להתרחש, אך הוא לא נמסר למשטרה. עשר דקות לאחר שהחל ירי הרקטות, בשעה 6:39, הורה מפקד מסיבת הנובה על פיזור, עובדה שאפשרה ל־2500 איש לערוך מבין החוגגים לצאת מהמקום בשלום, אך כ־350 איש נרצחו. בשטח המסיבה נמצאו גופותיהם של 170 מחבלים, נתון המצביע על הלחימה שהתנהלה במקום. מבין השוטרים שעבדו במסיבה נפלו 15, ביניהם – ארבע שוטרות.

רס"ב דבורה (דבי) אברהם נולדה במרץ 1983 בבאר שבע, למדה בפנימיית "אורט נתניה", ובצבא שירתה כמפקדת צוות במודיעין שדה. לאחר שחרורה למדה לתואר ראשון בקרימינולוגיה במכללה האקדמית אשקלון והתנדבה במג"ב.¹³³ היא רצתה להתגייס למשטרה, המתינה לתקן והתגייסה במרץ 2012.¹³⁴ תחילה נשלחה למוקד 100, אך נאבקה להצטרף ליחידת הסיוור, וכשהצליחה, עברה לשרת כסיירת בתחנת אופקים.¹³⁵ במקביל למדה לתואר שני בתוכנית לניהול ויישוב סכסוכים באוניברסיטת בן-גוריון,¹³⁶ התנדבה ב"בית התבשיל" באופקים (בית תמחוי לנזקקים),¹³⁷ וכן בעמותות המסייעות לבעלי חיים, ובשני המקומות רתמה את שוטרי התחנה להתנדבות.¹³⁸ בשבעה באוקטובר הייתה אחראית על החפ"ק המשטרתית במסיבת הנובה. גם לאחר הגעת המחבלים למקום המשיכה דבי לנהל את פינוי המבלים ולהעביר דיווחים לצה"ל, אך ללא מענה. היא התקשרה לאחותה, מסרה את אהבתה לכל בני המשפחה וביקשה שישמרו על אימה.¹³⁹

רס"ל אלונה אסטפנקו נולדה במרץ 1998 בבלארוס, ועלתה לישראל עם משפחתה בשנת 2000. בצבא שירתה כמדריכה בחיל התותחנים, ועם שחרורה החלה ללמוד לתואר ראשון. בפברואר 2023 התגייסה למשטרה, סיימה את קורס ההכשרה בהצטיינות, ושובצה

133 ערן איצקוביץ "כולה הייתה נתניה ודאגה לאחר": המחווה המרגשת לשוטרת שנפלה בקרב במסיבת ה'נובה' "ישראל היום" (15.7.2024).

134 "רס"מ דבי (דבורה) אברהם הי"ד" אתר Remember.

135 מירית גולן "דבי אברהם נפלה כשהגנה על מאות מבלים, כך מנציחים אותה בנתניה" ynet (20.2.2024).

136 פוסט לזכרה של דבי (דבורה) אברהם, "התכנית לניהול ויישוב סכסוכים – אוניברסיטת בן-גוריון בנגב" פייסבוק (8.10.2023).

137 איצקוביץ "כולה הייתה נתניה", לעיל ה"ש 133.

138 "תנו לחיות לחיות: העמוד הרשמי" פייסבוק (3.12.2023).

139 שילה פריד "כל שוטר שהיה בנובה הבין בשלב מסוים שהוא לא ייצא בחיים" מקור ראשון (25.04.2024).

כשוטרת סיור בתחנת אופקים, תפקיד שבו שירתה עד שבעה באוקטובר, אז יצאה לעבוד במסיבת הנובה. כשהחל ירי הטילים סייעה בפינוי המבלים מן המסיבה וכשהגיעו דיווחים על ירי סמוך לקיבוץ רעים, יצאה עם שוטר נוסף לעבר הקיבוץ. בעת שהשניים טיפלו בפצוע שנקרה בדרכם, הגיעו למקום שני מחבלים, ואחד מהם ירה באלונה למוות.¹⁴⁰ רס”מ יוליה ווקסר נולדה בשנת 1986 באוקראינה, ועלתה לישראל בשנת 1996. בגיל 15 החלה להתנדב במשטרה, ובמאי 2007 התגייסה לשח”מ (שירות חובה במשטרה) ושירתה בלשכת מפקד מרחב נגב. עם סיום השירות הסדיר המשיכה בשירות קבע באותה לשכה. בשנת 2017 מונתה לראש לשכת קצין אגף מבצעים במחוז דרום. במקביל, למדה לתואר ראשון במנהל ובמדיניות ציבורית, ותואר שני במנהל עסקים. בתקופה זו נישאה וילדה שני ילדים. אל מסיבת הנובה הגיעה כעובדת בשכר. היא סייעה את משמרתה בשעה 6:00 ועמדה לצאת לביתה כשהחלו מטחי הטילים. יוליה החלה מייד להעביר למפקדה מידע על המתרחש – על היקף הטבח, מספר המחבלים, שלחה תמונות והכווינה כוחות למקום באמצעות שליחת מיקום בוואטסאפ. דיווחים אלה סייעו רבות בהבנת טיב האירוע והיקפו, ולשיגור כוחות משטרתיים וצבאיים לשטח. בשעה 9:00 כבר שלחה הודעה מסוג אחר למפקדה, ובה ביקשה ”תתפלל עליי”. לבעלה כתבה ”תשמור על הילדים. אני אוהבת אתכם”.¹⁴¹ רס”מ שרון רחמני נולדה בשנת 1989 ביישוב מבוועים. בזמן שירותה הצבאי התגייסה לשב”ס, ושירתה כסוהרת בכלא רמון. עם שחרורה החלה לעבוד במעבר תרקומיא במשך כתשע שנים, שבמהלכן למדה תואר ראשון במשפטים, וסייעה תואר שני בהצטיינות. היא התמחתה אצל שופט מעצרים בבית המשפט בבאר שבע, ולאחר ההתמחות החלה לעבוד במשרד של עורך דין פרטי. כעבור חודשים אחדים החליטה לחזור לתחום הביטחון, והתגייסה למשטרה בינואר 2020, כחוקרת בימ”ר נגב. בשבעה באוקטובר הגיעה למסיבת הנובה כשוטרת סמויה, במטרה לביים עסקאות סמים עם משתתפי המסיבה. כשהחלה מתקפת הטילים התקשר אליה השוטר שאותו הייתה אמורה להחליף, ועדכן אותה שאינה צריכה להגיע, כיוון שהמשטרה מפזרת את המסיבה. שרון, שכבר הגיעה לאזור, החלה לסייע בפינוי המבלים ובפתיחת צירי תנועה. כשהתברר כי מחבלים חדרו לאזור, שלחה הודעה למשפחתה והזהירה אותם שלא יצאו מבתם. בהודעתה האחרונה כתבה ”תתפללו עליי. אוהבת וסליחה, תכף זה ייגמר”.¹⁴² רס”מ מור שקורי נולדה בשנת 1994 בשדרות. בשנת 2012 התגייסה לצה”ל ושירתה כמ”כית במחנה 80. באוקטובר 2017 התגייסה למשטרה, שירתה תחילה בתחנת אשקלון

140 ניר אלון ”השוטרים שגיא ואלונה ז”ל נלחמו מול עשרות מחבלים והצילו אזרחים רבים” **באר שבע** נט (25.10.2023).

141 רס”ב יוליה ווקסר דאונוב” **אתר גיבורות ישראל, פורום דבורה**.

142 רו שכניק וליאת זנד ”היא כתבה לי – אוהבת וסליחה, תכף זה ייגמר”: סיפורה של עו”ד שרון רחמני שנרצחה בנובה” **ynet** (02.04.2024).

ולאחר מכן בתחנת שדרות כשוטרת סיור, ועמדה להינשא לשוטר שהכירה במסגרת העבודה.¹⁴³ בבוקר שבעה באוקטובר סיימה משמרת לילה כשהחלה השתלטות המחבלים על תחנת שדרות. היא עלתה יחד עם שוטרים אחרים לגג התחנה, ומשם ניהלו קרב שנמשך שעות נגד המחבלים, במהלכו עשתה חוסם עורקים לשוטר שנפצע והצילה את חייו. היא הספיקה להתקשר לאימה, מסרה לה את אהבתה, אמרה "שמע ישראל", וזמן קצר לאחר מכן נורתה בידי צלף.¹⁴⁴

רש"ט רווית אסייג נולדה באשדוד ביולי 2004. היא גדלה בבית דתי, עובדה שהפכה את הגיוס למג"ב למורכב יותר עבורה. רווית סירבה לוותר על שאיפתה ולבסוף התגייסה לחיל בנובמבר 2022, וסיימה טירונות בהצטיינות.¹⁴⁵ בשבעה באוקטובר הגיעה עם כוחות מג"ב למושב כיני, שם פרצה יחד עם לוחם נוסף למחסן שבו הסתתר מחבל. רווית ביקשה מהלוחם שיחפה עליה והסתערה ראשונה. היא נורתה למוות מייד כשנכנסה למחסן.¹⁴⁶ שש נשים. שישה סיפורי חיים שונים. עם זאת, חוט שני דק שזור בין סיפוריהן השונים ומלמד על המכנה המשותף ביניהן – חיים בפריפריה הישראלית, הגירה (2) ומזרחיות (3).¹⁴⁷ רובן השתייכו למשטרה הכחולה, ורק אחת למג"ב, כך שלמעשה הן לא התנדבו לשרת במקום שיש בו סכנת חיים, והן נעדרו את הכישורים הנדרשים ללחימה פעילה, לא כל שכן מול כוח בהיקף ומאפיינים שבהם נתקלו. ולמרות זאת, כולן מילאו את תפקידן באופן הטוב ביותר שיכלו. רובן מתוארות כמי שהונעו מרצון לתרום לחברה, לעבוד בעבודה בעלת משמעות ושליחות, וכמי שהיו בעלות מחויבות עמוקה לזהותן המקצועית כשוטרות: שרון שירתה רוב חייה המקצועיים בתפקידים ביטחוניים, דבי ויליה התנדבו למשטרה בטרם התגייסו, רווית נאבקה על זכותה להתגייס למג"ב.

חמש מהן היו רווקות, ורק אחת (יוליה) הייתה נשואה ואם לילדים. עובדה זו עשויה להצביע הן על החסמים שהיו ונותרו ביחס לאימהות במשטרה, והן על מורכבות ייחודית ביחס לעבודה נוספת של שוטרות שהן אימהות, בהשוואה לשוטרים.¹⁴⁸ מחצית מהנופלות (יוליה, אלונה ודבי) עבדו בשכר במסיבת הנובה, עובדה המלמדת על תנאי העסקתן

143 דינה חלוץ "מור שקורי נהרגה בקרב על משטרת שדרות: 'חיכתה להקים בית, להיות אמא, ולא זכתה'" **ynet** (22.10.2023).

144 יואב שפיץ "באותה שבת כל כך קיוויתי שהיא תשב במקום, אבל היא נלחמה עד הרגע האחרון" **mako** (13.5.2024).

145 "סמ"ש רווית חנה אסייג", **אתר גיבורות ישראל, פורום דבורה**.

146 דינה חלוץ "רווית אסייג היתה מוזיקאית רגישה ולוחמת קשוחה: 'הסתערה ראשונה, ונהרגה ראשונה'" **לאשה** (7.11.2023).

147 פנינה מוצאפיי-האלר **נשים בקופסאות הבטון: נשים מזרחיות בפריפריה הישראלית** (2012).

148 לדיון כללי על אימהות במשטרה, ראו Tricia Agocs, Debra Langan & Carrie B. Sanders, *Police Mothers at Home: Police Work and Danger Protection Parenting Practices*, 29(2) GENDER SOCIETY 265 (2015) &; לדיון באתגר האימהות במשטרת ישראל, ראו לעיל, ה"ש 79, 81.

במשטרה, המצריכים השלמת הכנסה בדמות עבודות נוספות המתואמות בידי המשטרה לאחר שעות העבודה של השוטרים והשוטרות, ותורמות רבות לשחיקתם.¹⁴⁹ גם שרון, שהייתה חוקרת בימ”ר, עורכת דין, ובעלת שני תארים אקדמיים המוכרים בידי המשטרה לצורכי שכר, נהגה לעבוד באבטחת משחקי כדורגל כעבודה נוספת.¹⁵⁰ בניגוד לשוטרות בתקופות הראשונה והשנייה, שמותן או פציעתן הקטלנית התרחשו כהרף עין, בשבעה באוקטובר הפרידו מספר שעות בין ההבנה של השוטרות בנוגע למצב לאשורו, לבין רגע מותן. עדות, גם אם חלקית, לפעילותן בשטח במהלך שעות אלה, עולה מעדויות הניצולים, משיחות הטלפון שביצעו השוטרות ומההודעות ששלחו. כולן נפלו בעת מילוי תפקידן, תוך פינוי אזרחים, סיוע לפצועים, אבטחה ולחימה, וכולן התקשרו או שלחו הודעות לבני משפחתן, בניסיון להתריע על המתרחש.

ההנצחה

חריגותו של שבעה באוקטובר, גודל השבר שיצר, ובעיקר ריבוי מקרי המוות וזהות הקורבנות, שינו במידה רבה את דפוסי ההנצחה, לכל הפחות לטווח הקצר. כל אלה תרמו ליצירת מגוון עצום בהיקפו של אופני זיכרון חלופיים, שהאפיל באופן מוחלט כמעט על ההנצחה הממסדית: ציורי גרפיטי הופיעו על קירות במרחב הציבורי, ולצידם הודבקו סטיקרים ובהם תמונות של קורבנות ומשפט שאפיין אותם; עשרות אתרי זיכרון הוקמו, כמו למשל מיזם תמונות של הקורבנות במקום שבו התקיימה מסיבת הנובה, או “קיר התקומה” הכולל רכבים שנשרפו ונפגעו; אזרחים הקימו מיזמים עצמאיים לאיסוף עדויות מהמלחמה ובעיקר מיומה הראשון; בתקשורת, באינטרנט וברשתות החברתיות הופיעו אינספור מאמרים וסיפורים קצרים. הנצחת השוטרות שתוצג בפרק זה התרחשה בטווח הקצר, שנה לאחר הטבח, אך ייתכנו כמובן שינויים בהנצחה בטווח הארוך.

149 לתנאי העסקתם של שוטרים בישראל ראו נעמי לבנקרון “אהיה אני המרטין לותר קינג של המשטרה: איסור ההתארגנות של שוטרים בישראל והשפעתו על זכויותיהם כעובדים” **עבודה, חברה ומשפט** טז 27 (2020). בשל תנאי העסקתם של שוטרים בישראל, המשטרה מאפשרת להם לעבוד בעבודה נוספת, ובתנאי שזו אושרה על ידה, כמפורט בפקודת מטא”ר “עבודה נוספת והתנדבות – האיסור הכללי וההיתר” (2014, 06.0.207). למורכבות הנלווית לעבודות נוספות אלה, לרבות ערוב התחומים המסוכן בין הפרטי לציבורי, וכן שחיקת השוטרים, ראו Seth W. Stoughton, *Moonlighting: The Private Employment of Off-Duty Officers*, 2017 UNIVERSITY OF ILLINOIS LAW REVIEW 1847 (2017); James R. Brunet, *Blurring the Line Between Public and Private Sector: The Case of Police Officers’ Off-Duty*, 37(2) PUBLIC PERSONNEL MANAGEMENT 161 (2008).

150 דניאל כהן “ההכרעות מתנקזות לסוף: בהפועל באר שבע כבר מסתכלים קדימה” **מיינט באר שבע והגנב** (5.3.2024) [”בשערי היציע המזרחי הוצבה עמדת זיכרון מיוחדת לזכרם של השוטרים רס”ר אליאור יפרח ורס”מ שרון רחמני זכרם לברכה. יפרח ורחמני עבדו בדרך קבע ביציע המזרחי ונרצחו במסיבה ברעים בשבת השחורה”].

שבעה באוקטובר הפקיע, ולו לפרק זמן קצר, את השוטרות משוליותן הכפולה: גבורת נשים במהלך יום זה, בכללותה, זכתה להכרה עצומה בהיקפה,¹⁵¹ וגם המשטרה זכתה – לפחות לטווח הקצר – להערכה רבה יותר מהרגיל, עובדה העולה הן מסקרים שנערכו בשבועות שלאחר מתקפת הפתע,¹⁵² והן מצויורי קיר שתוכננו בידי אזרחים בשיתוף עם הרשויות וצוירו על בניינים בשתי זירות לחימה מרכזיות באופקים ובשרות, ומופיעים בהם שוטרים ותושבי העיר, אך לא חיילים.¹⁵³ עם זאת, הנצחת השוטרות נותרה תחומה במעגלים הקרובים להן, והן לא זכו להכרה לאומית כמו הדר והדס. זאת, קרוב לוודאי, בשל ריבוי הקורבנות שאפיין את שבעה באוקטובר, ובשל העובדה שנקלעו לקרב זה יותר משבחרו לשרת בתפקיד המסכן את חייהן.

כל שש השוטרות שנפלו בשבעה באוקטובר זכו להנצחה הממלכתית המקובלת, ובעיקר ציון שמוותיהן וסיפור חייהן באתר היזכור ובאתר המשטרה, באנדרטה בבית מורשת המשטרה ובהיכל הזיכרון בהר הרצל, לצד הנצחה שארגנה כל תחנה לשוטרים ששירתו בה. עם זאת, הודעות המשטרה על נפילת השוטרות הותאמו לנוסח שנקבע לכלל חללי המשטרה במלחמה, ולמשל על דבר נפילתה של שרון, מסרה דוברות המשטרה כך: "גבורה תחת אש – אנו מודיעים בצער וביגון רב על נפילתה בקרב של רס"מ שרון רחמני, חוקרת ביחידה המרכזית (ימ"ר) נגב במחוז דרום, אשר פעלה בעוז ובחירוף נפש מול האויב בקיבוץ רעים".¹⁵⁴ כמו כן, בני משפחתה הוזמנו לאירוע שערכה המשטרה לסיום עבודתו של סוכן סמוי בפרשת סחר בסמים שרחמני השתתפה בחקירתה, וקיבלו מגן הוקרה על תרומתה לחקירה.¹⁵⁵ באופן תמוה, דווקא במג"ב, שבו החלו נשים את דרכן כלוחמות, פורסם ביום השנה למלחמה ספר המתאפיין בדפוס שוביניסטי מובהק: הגברים לוחמים, ואילו הנשים מסתרות, מתחננות לעזרה, בוכות וצורחות. זאת, תוך התעלמות מן המידע הרב על אודות התנהלותן ולחמתן של נשים רבות ביום זה, לרבות שוטרות מג"ב.¹⁵⁶

151 אורנה ששון לוי ועדנה לומסקי פדר "השיח המגדרי החדש בצבא לאחר השבת השחורה" קריאות ישראליות 6, 32 (2024).

152 תמר הרמן ואור ענבי "סקר בזק 'חרבות ברזל': אמון הציבור בצה"ל ובמשטרה גבוה מביוני 2023" (המכון הישראלי לדמוקרטיה 23.10.2023).

153 בשתי הערים הציור צויר על קיר בניין בן שלוש קומות – באופקים בשכונת מישור הגפן, ובשרות מול תחנת המשטרה. הציור הוא פרי שיתוף פעולה בין התושבים לעירייה.

154 הודעת דוברות המשטרה (12.10.2023).

155 הודעת דוברות המשטרה (15.5.2024).

156 אורי קראוסר וטל משגב לחיים ולא למוות: משמר הגבול בשבעה באוקטובר (2024). גבורתה של שפרה בוכריס שחילצה עשרות צעירים ממסיבת הנובה מוזכרת אומנם, אך באותה נשימה מתואר כיצד היא שואלת מייד עם כניסתה לביתה מדוע הילדים אינם ישנים, ומתואר כיצד היא ממהרת להכניס את בגדיה המוכתמים בדם אל מכונת הכביסה, שתי סוגיות מגדריות בתכלית המבקשות להדגיש את מינה. שם, בעמ' 63.

לצד ההנצחה מטעם המשטרה, הונצחו השוטרות שנפלו במגוון דרכים שהותאמו לאישיותן ולפועלן בחייהן, בעיקר בידי מי שהכירו אותן בלימודים, במשטרה, במסגרות נוספות שאליהן השתייכו, וכן חברים ובני משפחה: פרויקט ”פינות האכלה למען חתולי העוטף“ הוקם לזכרה של דבי, ובמסגרתו הוצבו ברחבי העוטף 150 עמדות האכלה לחתולים;¹⁵⁷ סיפור חייה של שרון הונצח באתר האינטרנט של לשכת עורכי הדין, שכן הייתה עורכת דין,¹⁵⁸ ובאתר האינטרנט של הפועל תל אביב, שכן אבטחה דרך קבע משחקים של הקבוצה,¹⁵⁹ וזהבה בן ביצעה שיר לזכרה.¹⁶⁰ ”סדרת יינות לזכר גיבורי ישראל“, אשר נוצרה, לפי המתואר באתר, ”בשיתוף משפחות החיילים וכל בקבוק הוא מחווה לזכרם, עדות לאופי שלהם, ודרך עבורנו להחזיר למשפחותיהם ולקהילה“ (תוך התעלמות מן העובדה שחלק ממי שהונצחו לא היו חיילים כלל), כללה בין היתר בקבוק יין לזכרה של יוליה.¹⁶¹ גם בשבעה באוקטובר נשאה הנצחתן של חלק מהנופלות אופי דתי: למשל הפרשת חלה לזכרן, הכנסת ספר תורה, הקמת גמ”ח,¹⁶² וצעדה בעלת מאפיינים דתיים-לאומיים נערכה לזכר רווית ולזכר קים דרוקר, שהייתה המפקדת שלה בטירונות ונרצחה במסיבת הנובה.¹⁶³ באופן מעניין, יצר שבעה באוקטובר שינוי נוסף בתבניות ההנצחה, בכך שהציב באור הזרקורים גם שוטרות שפעלו בגבורה ונותרו בחיים, תחת המונופול על אופן ההנצחה הציבורי שהוענק בשתי התקופות הקודמות רק למי שנפלו בעת מילוי תפקידן בפעילות מבצעית. היקף עצום של ייצוגים תרבותיים הוקדש בעיקר לשתי שוטרות: שפרה בוכריס, שהשתתפה בחילוץ צעירים מהנובה, ומאלי שושנה, שהייתה הקצינה התורנית בתחנת שדרות בעת שהמחבלים השתלטו על התחנה. כך למשל מאלי שושנה קיבלה את ”אות הפנתרה“ של נעמ”ת;¹⁶⁴ בחרה לבקשת האקדמיה ללשון במילה ”רוח“, כמייצגת בעיניה את המלחמה, הרוח שבזכותה שרדו השוטרים והיא בקרב;¹⁶⁵ קיבלה את אות האבירות של מרכז פרס לשלום וחדשנות;¹⁶⁶ צולמה לתערוכה ”תשעה חודשים“ יחד עם עשרים

157 איצקוביץ” כולה הייתה נתינה“, לעיל ה”ש 133.

158 ”עו”ד שרון רחמני ז”ל“ אתר לשכת עורכי הדין.

159 עמוד לזכרה של שרון רחמני ז”ל“, ”עושים טוב בצהוב“ אתר Charidy.

160 שכניק וזנד ”היא כתבה לי“, לעיל ה”ש 142.

161 ”יין לבן לזכר יוליה ווקסר דאונוב“ אתר Wine & friends.

162 ראו למשל את מסע גיוס התרומות לספר תורה ע”ש מור שקורי, באתר fundme מבית ישראל תורמת (עד ליום 3.11.2024 נתרמו 120,626 שקלים מתוך יעד של 150,000 ש”ח).

163 הצעדה הוגדרה כמיועדת ”לעילוי נשמתן של הלוחמות“, והצועדים התבקשו להגיע לנקודת ההתכנסות עם דגלים וללבוש חולצות מתאימות. remember_ravit ”צועדים לזכרן“ אינסטגרם.

164 הענקה ”אות הפנתרה“ של ארגון נעמ”ת למאלי שושנה, נעמ”ת – תנועת הנשים של ישראל, פייסבוק (13.03.2024).

165 ”הבחירה של מאלי שושנה“, אתר האקדמיה ללשון העברית.

166 ”אבירות מרכז פרס לשלום ולחדשנות 2024“ אתר מרכז פרס לשלום ולחדשנות (28.2.2024).

נשים אחרות שהתנהלותן בשבעה באוקטובר הוגדרה "מעוררת השראה"¹⁶⁷ וגם בתערוכה במוזיאון הסובלנות¹⁶⁸; דמותה הופיעה בארכיון "גיבורות מברזל"¹⁶⁹ ובספר קומיקס¹⁷⁰. אף שגם שפרה בוכריס וגם מאלי שושנה פעלו במסגרת צוות שרובו גברים,¹⁷¹ הרי שרק שמן הוזכר פעמים רבות בדיונים באירועים שבהם נטלו חלק, בדומה למקרים של שרה אהרונסון וחנה סנש. להיקף העצום הזה של ייצוגים תרבותיים ביחס לגבורת השוטרות החיות, ולמקום המרכזי שיוחס להן באירוע שבו היו מיעוט מספרי בתוך קבוצת שוטרים גברים שנשכחו מזיכרון הציבור – אפשר להציע שני הסברים: האחד, לנוכח תחושת הכישלון העזה לאחר שבעה באוקטובר, נזקק הציבור לנחמה בדמות גיבורות חיות, שאת חוויותיהן יוכל לשמוע בגוף ראשון; וההסבר השני הוא שייתכן שריבוי ייצוגים זה מעיד דווקא על ניסיון להחרגה של דמותן, על מנת ליצור חציצה ברורה בין ייצוגיה המוכרים של המשטרה בתקשורת, האהודים פחות, לבין פעילותן ההרואית של שתי שוטרות באופן נקודתי.

דיון וסיכום

המתים הם בבחינת נוכחים־נפקדים במרחב הציבורי: ייחודיותם היא בחוסר יכולתם להשפיע על השיח שמתנהל במרחב, ועל הדרך שבה יונצחו. מעשיהם טרם מותם מוטבעים בידי המנציחים במעמקי תודעתה העצמית של החברה, בתרבותה הפוליטית ובדרך ניהול המדינה בכללותה, כיוון שבניגוד לנופלים, המדינה המנציחה אינה קופאת על השמרים: חלופה הזמן מייצר שינויים בחברה ובתרבות, ואלה נשקפים בייצוגים התרבותיים שבאמצעותם יונצחו המוות והגבורה. באמצעותם מתאפשר דיון בתרבות המנציחה, ובשינויים החלים בה על ציר הזמן.

על רקע זה, ביקשנו לתאר את סיפורי חייהן, מותן והנצחתן של שוטרות בישראל לאורך השנים, ולחשוף כיצד הם משלבים נרטיבים חברתיים רחבים על התמודדות החברה עם שכול באמצעות פולחן הנופלים, אך בתוך כך גם חושפים את דרכן של נשים במשטרה, את מאבקהן להשתלבות בה, את זהותן המקצועית ואת המחיר היקר ששילמו בגינה. עד היום מצא הציבור עניין מועט בסיפורי חייהן, בעבודתן, או בגבורה יוצאת הדופן שהפגינו חלקן. רק אם נפלו בעת מילוי תפקידן בפעילות מבצעית, או הפגינו גבורה שנתפסה חריגה בשבעה

167 אורן דגן "9 חודשים, 21 נשים: תערוכת הצילומים של שרון בק היא מחווה לנשים של 7 באוקטובר" **דבר היום** (8.7.2024).

168 תערוכה "מחושך לאור" אתר מוזיאון הסובלנות.

169 אתר גיבורות הברזל.

170 סמדר שילוני "התלבטתי איך לצייר מחבלים. את לא יכולה לדמיין אותם כאנשי משפחה, הם מפלצות" **ynet** (22.9.2024).

171 עם שושנה מאלי נלחמה על גג תחנת שדרות שוטרת נוספת, מור שקורי, שנפלה בקרב.

באוקטובר, זכו להיות במוקד תשומת הלב ולהנצחה. כך למשל מאלי שושנה, ששירתה במשטרה שלושים שנה, תחילה כמתנדבת ובהמשך כשוטרת מן המניין, מעולם לא הוזכרה בתקשורת לפני שבעה באוקטובר, אך כיום קיימים בגוגל קרוב ל-7,000 אזכורים שלה.

מחקרנו מצביע על מגוון שחקנים, שעיצבו באמצעות שיח מתמשך ולעיתים מתוך שתיקה דווקא, את הייצוגים התרבותיים שיוקדשו לכל שוטרת שנפלה בעת פעילות מבצעית: המדינה, שהיוותה שחקנית מרכזית, ולעיתים יחידה, בהנצחת הנופלים עד לשנות השמונים, התמקדה ועודנה מתמקדת בעיקר בחללי צה”ל; הרשויות המקומיות שבהן התגוררו השוטרות, השתלבו לא פעם במערך ההנצחה באופן רחב יותר ביחס למישור הלאומי; חברים ובני משפחה הפכו לבעלי תפקיד מרכזי בהנצחה על רקע תהליכי האינדיבידואליזציה שעברה ועוברת החברה הישראלית; שוטרים כפרטים והמשטרה כארגון; אזרחים שלמדו להכיר את נסיבות נפילת השוטרת, אך מבלי להכירה; גורמים בעלי אינטרס פוליטי ומסחרי שעשו שימוש במותן לצורך קידום ייצוגים תרבותיים התואמים אינטרסים אלה; כלי תקשורת שונים, שמספרם התרחב במידה רבה בשנים האחרונות; וצמיחת הרשתות החברתיות, שייתרו את הצורך בנגישות למקום פיזי, כמו גם את הצורך במימון או פנאי, ואפשרו פעולות הנצחה רבות היקף ותהודה שעלותן מעטה והן נגישות לכול.

התחקות אחר פעילותם של שחקנים אלה על ציר הזמן, ושל הייצוגים התרבותיים שיצרו להנצחת השוטרות שנפלו, ממחישה כיצד שעתקה המלחמה והעצימה תהליכים שהחלו לפנייה, אך גם יצרה קו שבר ששינה דפוסי הנצחה קודמים. מלחמה זו, וההנצחה שנלוותה לה, מצדיקים מחקר נפרד, אך כאן נעמוד רק על השינויים המרכזיים שחוללה המלחמה בשוליותן הכפולה של השוטרות – בשני צירים עיקריים: המגדר והמשטרה. ההנצחה שהחלה כבר בימים הראשונים למלחמה העניקה לנשים מקום משמעותי יותר מאי פעם בפנתאון הגבורה, וכללה חיילות, קצינות, אזרחיות, חברות כיתות כוננות וגם שוטרות. אך בשונה ממלחמות קודמות ומאירועים קודמים, לא רק נשים שנפלו בקרבות או נרצחו זכו להנצחה, אלא גם נשים שהפגינו גבורה בדרכים שונות, אם כי המונח “גבורה” זכה להרחבה ניכרת, וייחודיותו האינהרנטית הומרה בשימוש נפוץ ויומיומי בו. עם זאת, השוטרות שתוארו כמי שהפגינו גבורה יוצאת דופן, התנגדו להצגתן בדרך זו, בטענה שרק מילאו את תפקידן, ובמקביל הבליטו את השוטרים הגברים שפעלו לצידן.¹⁷² הציר השני שבו חל שינוי, אם כי קצר טווח ומצומצם יותר בהיקפו, היה היחס למשטרה, שזכתה לכמה רגעי חסד קצרים בשבועות שלאחר המלחמה, כמי שהייתה בעלת תפקיד מרכזי בהדיפת המחבלים. מגמה זו באה לידי ביטוי הן בסקרים שנערכו והן בציורי קיר שנבחרו בידי אזרחים בערי הפריפריה שנפגעו, אופקים ושדרות. עם זאת, בניגוד להשתלבותן

172 יוני קמפינסקי “הציילה רבים ביום הטבח: ניסיתי להציל רבים ככל יכולתי. אני לא גיבורה” ערוץ 7 (16.12.2023); האקדמיה ללשון, לעיל ה”ש 165.

של נשים בכוחות הביטחון, שהייתה תהליך מתמשך בישראל ובעיקר בשלושת העשורים האחרונים כפי שהמחשנו במאמר, הרי שהמשטרה הייתה ונותרה שולית ביחס לצה"ל ולשאר כוחות הביטחון, לפני שבעה באוקטובר – ולאחריו. בעוד הצבא נתפס תמיד כחלק מן הקולקטיב, כגוף המאחד את החברה ושהמשרתים בו הם "הילדים של כולנו", נותרה המשטרה "האחר", זרוע שלטונית המפעילה כוח שלעיתים מופנה גם כנגד האזרחים. ייתכן כי בכך ניתן להסביר את הנכונות לאמץ לתוך החברה רק את אותה חלק מהמשטרה שמחובר לצבא, מג"ב, ואינו נתפס כגוף משטרי הן במשמיותו והן בצבע מדיו.

אך שוטרות שנפלו בעת מילוי תפקידן הן לא רק רגע מותן, או צורת מותן, אלא המכלול: הקשר בין חייהן, צורת מותן ודרך הנצחתן. לפיכך, את סיפורן של השוטרות שנלחמו בשבעה באוקטובר יש לחלץ ממלכודת זו של שוליות כפולה; זאת, כיוון שעבודתן במשטרה, לצד סיפורי נפילתן, ממחישים יותר מכול את חשיבות התפקיד שמילאו מנקודת מבטן, את הדרך שבה פעלו גם – אך לא רק – בשעות חייהן האחרונות, באופן מקצועי, תוך דבקות בתפקיד והגנה על אזרחים, גם במחיר חייהן. דווקא לנוכח השימוש המופרז בייצוגי הגבורה של נשים בשבעה באוקטובר, אשר לעיתים ממעיט בערכה של הגבורה, ראוי לזכור את הנשים הניצבות במרכז המאמר לא רק כמי שנפלו בעת מילוי תפקידן, אלא כמי שחייהן המקצועיים הוקדשו לשירות הציבור.

סיפורה של כל שוטרת כזו מציע פיסה אחת מתוך פאזל מורכב, המתחבר לכלל סיפור רחב יותר מסיפורן האישי, ומשרטט את קווי המתאר להשתלבותן והתקדמותן של נשים במשטרת ישראל; ובתוך כך, את התעקשותן לפרוץ דרך במוסד גברי וכוחני על אף הביקורת הארגונית מבפנים, וביקורת מבני משפחה וחברים מבחוץ; את שוליותן כנשים בפריפריה, שחלקן נדרשו להתמודד עם תנאי העבודה הקשים במשטרה ולחפש מקורות פרנסה נוספים; את היותן נשים בעלות תחומי עניין שונים, מתנדבות למען הקהילה; בעלות משפחה, שנאלצו להיאבק על השילוב שבין אימהות לבין תפקידן כשוטרות, או שעמדו להתחתן; ולבסוף את רצונן העז להתגייס לשורות המשטרה, לשרת את הציבור ולתרום לחברה. והדיון בהן, כך אנו סבורות, יכול וצריך להכיל מורכבות עצומה זו, ולא להתמקד ברגע נפילתן בלבד דווקא.